

ትምህርት ሃያ ስድስት

ክርስቶስ በመጣበት ዘመን በግሪክ አካባቢ የነበረው ሁኔታ

መግቢያ

አየሱስ በቤተሉም በተወለደ ጊዜ የአይሁድ ሃይማኖት በግሪኮች ባሕል፤ ቋንቋ፤ ሥነ ጽሑፍና ፍልስፍና ተጽዕኖ ተከብቦ ነበር።

የሮም መንግሥት የፓለስቲናን ምድር በቁጥጥሩ ሥር ቢያደርግም በዓለም ንግድ ውስጥ መነጋገሪያ ሆኖ ይሠራበት የነበረው የግሪክ ቋንቋ ነበር። ሮማውያን ቋንቋውን ከመቀበል አልፈው መስፋፋቱን ይደግፉ ነበር፤ አብዛኞቹ አይሁዳውያን በእሥራኤል ውስጥ ያሉት ጭምር እንኳ የግሪክን ቋንቋ አውቀው ለንግዳቸውና ለሥራቸው ሊጠቀሙበት ችለው ነበር።

ታሪክ በመጽሐፍ መስፈር ከጀመረበት ከብዙ ጊዜ በፊት የግሪክ ሕዝብ አያቶች አሁን ግሪክ ተብላ የምትጠራውን ምድር ወረሩ። የመጡት ከአውሮፓ ሲሆን ይናገሩት የነበረውም በአሁኑ ዘመን በአውሮፓና በሕንድ ለሚነገሩት ቋንቋዎች እናት የሆነ ቋንቋ ነበር።

ግሪክ በጣም ተራራማ አገር ስትሆን በዚያችም ውስጥ ከአንድ ሸለቆ ወደ ሌላው መጓዝ በጣም አዳጋች ነው። ሕዝቡ አንድ ዐይነት ቋንቋ ቢናገሩም እያንዳንዱ በመሃከሉ ማዕከላዊ የሆነ ከተማ ባለው በብዙ መቶ በሚቆጠሩ የከተማ ግዛቶች ወይም መንግሥቶች የተከፋፈሉ ነበሩ። የታላቁ እስክንድር የነበረው የመቄዶንያው ፊልጶስ በመጨረሻ ተነሥቶ የከተማ መንግሥታቱን በማዋሃድ ግሪክን አንዲት ሀገር እስካደረገበት ጊዜ ድረስ በመሃከላቸው በርካታ ጦርነቶች ይካሄዱ ነበር። በዳርዮስና በዘርክሲስ መሪነት የፋርስ ሰዎች ግሪክን በወረሩበት ጊዜ የከተማ መንግሥታቱ በመጨረሻ በሙሉ ተዋሃዱና አንድ መንግሥት ወይም ንጉሥ ያላቸው አንድ ሕዝብ ሆኑ።

በተራራማይቱ በግሪክ ውስጥ የነበረው ለእርሻ የሚመች መሬት በጣም ትንሽ ነበር፤ ስለዚህም የከተማ መንግሥታቱ አዳዲስ የከተማ መንግሥታትን ለመመሥረት አብዛኛውን ጊዜ ሠፋሪዎችን ይልኩ ነበር። በዚህም የተነሣ ግሪካውያን በዓለም ውስጥ ከምድር ዳር እስከ ምድር ዳር ተስፋፋ። በነዚህም ከተሞች ውስጥ የግሪክን ቋንቋ መናገርና መረዳት የሚችሉ አነስተኛ ቡድኖች ነበሩ።

ከነዚህም ከተሞች በጣም ተለይታ ትታወቅ የነበረችው የአቴና ከተማ ነበረች። ዕዝራና ነምህያ በኢየሩሳሌም ይሠሩ በነበረበት /ከክርስቶስ ልደት 400 ዓመታት በፊት/ ወቅት አቴና በጉልበትዋ እየበረታች በሳይንስ፤ በሥነ ጥበብ፤ በፍልስፍናና በሥነ ጽሑፍ እያደገች መጣች። የዲሞክራሲንም መንግሥት አሳብ እያሳደጉና እየተለማመዱት መጡ። በግሪክ ቋንቋ ዲሞስ ማለት ሕዝብ ማለት ነው፤ ስለዚህም ዲሞክራሲ ማለት የሕዝብ አስተዳደር ማለት ይሆናል።

ታላቁ እስክንድር የአባቱን የፈልጋለን ሥራ ቀጠለ! እስከ ሕንድ ድንበር የነበሩትን ሀገራት በቁጥጥሩ ሥር ግድረገ ጀመረ። ይህም አካባቢ የታላቁ የግሪክ መንግሥት ገዛት ሆነ። በሚገዛቸው ሀገሮች ሁሉ ውስጥ ቅኝ ግዛቶች መሥረት ቀጠለ። በመላው ዓለም እንዲያውም በቅድስቲቱ ሀገር ውስጥ የግሪካውያንን የአሠራር ስልት የተከተሉ ትምህርት ቤቶች የስፖርት ትርኢቶች! ቴያትር ቤቶችና ውድድሮች ወዲያውኑ ተሰፋቱ። ገሊላ ተብሎ በሚጠራው አካባቢ ዲካፖሊስ በመባል /የአሥር ከተሞች ምድር ግለት ነው/ የሚጠሩ ከኖርዳኖስ በስተ ምስራቅ በኩል የሚገኙ አሥር የግሪክ ከተሞች ነበሩ! ግቴ. 4:25! ግር. 7:31።

የግሪኮችን አዲስ ጥበብ ለግላደግ የግሪኮች ቤተ መጻሕፍትና ፍኒቨርሲቲዎች ዋና መሣሪያዎች ነበሩ! ብዙዎቹ የሮማውያን ሥነ ጽሑፎች! ሥነ ጥበባትና ፍልስፍናዎች ከግሪኮች የተከረኩ ነበሩ። ሮማውያን ግሪኮችን በቁጥጥራቸው ሥር ቢያደርጉም ግሪኮች እነርሱን በዕውቀትና በትምህርት እንደሚበልጧቸው ያምኑ ነበር።

የግሪክ ቋንቋ

የግሪክ ቋንቋ ለጉርሮ አስቸጋሪ የሆኑ ድምጾችን ግውጣት የማይጠይቅ! በጣም ውብና አነጋገሩ ጣዕም ያለው ቋንቋ ነው። በገጥምም ሆነ በስድ ንባብ በሁለቱም ሁኔታዎችን በተላሉ መግለጽ የሚያስችል ነው። ትርጉማቸው ሰውር የሆነ ብዙ ነገሮችን ለመግለጽ ችሎታ ያለው በመሆኑ ከዚህ በፊትም ሆነ በኋላ እንደ ግሪክ ያለ ቋንቋ የለምም አይናርምም እየተባለ ይነገራል። የፍልስፍናና አሳቦችንም ሆነ የሃይማኖት መሠረታዊ የእምነት ትምህርቶችን ለመግለጽ በተለይ አመቺ የሆነ ቋንቋ ነው።

የግሪክ ቋንቋ የእግዚአብሔር ልጅ ሰውን ለማዳንና ዘላለማዊ ሕይወት ሊሰጠው ወደ ምድር መጣ የሚለውን የምሥራች ለሰዎች ለመስበክ የተሠራበት ቋንቋ ነው።

ለውይይት

1. የግሪክ ባሕል ክርስቶስ በምድር ላይ ከነበረበትና የመጀመሪያይቱ ቤተ ክርስቲያን ከተመሠረተችበት ጊዜ ጀምሮ እስከ አሁን ድረስ በሌሎች ላይ ተጽዕኖ የማሳደር ችሎታ ያለው ሊሆን የቻለው እንዴት ነው? /የግሪክ ቋንቋ በንግድ ልውውጥ ጊዜ ሲሠራበት የነበረና በሰፊው የታወቀ ቋንቋ ነበር። በቅርብ ምሥራቅ አካባቢ ባሉ ሀገሮች ውስጥ ብዙ የግሪክ ከተሞች ነበሩ። የግሪክ ፍኒቨርሲቲዎችና አብያተ መጻሕፍት በሥነ ጥበብ! በፍልስፍናና በሳይንስ ረገድ በሌሎች ሕዝቦች ላይ ከፍተኛ ተጽእኖ አሳደሩ።/
2. በአቴና ውስጥ በመጀመሪያ የተመሠረተው ምን ዓይነት መንግሥት ነበረ? /ዲሞክራሲያዊ ወይም በሕዝብ የሚመራ አስተዳደር/
3. ለወንጌል መስፋፋት የግሪክ ቋንቋ ሊረዳ የቻለው እንዴት ነው?

ትምህርት ሃያ ሰባት

የግሪክ ሥነ ጽሑፍ

በታሪክ ውስጥ ከግሪኮች ይልቅ የብዙ ሰዎችን አእምሮ መግረክ የቻለው የአይሁዳውያን ሥነ ጽሑፍ ነው። ቢሆንም አይሁዳውያን ብዙ ጽሑፎችን አልጻፉም፤ እንደ ግሪካውያን ጸሐፊዎችም የተዋበ ችሉታ የላቸውም።

ከግሪኮች ጽሑፎች ብዙዎቹ ትክክለኛችና ብዙ ሰዎች እየተደሰቱ የሚያገባቸው ናቸው። ከእነርሱም ሁለቱ ሆጂር በመባል ይጠራ በነበረው ዓይነ ሥውር ሰው በግጥም የተጻፉት ታሪኮች ናቸው። የመጀመሪያው በጦርነት ላይ የተግሪኮችውን አንዲት ቆንጆ ባሪያ ነገሥታት ስለከለከሉት ለመዋጋት እምቢ ስለአለው ስለ አንድ ታላቅ ጦረኛ የሚተርከው ኢሊያድ በመባል የሚታወቀው ታሪክ ሲሆን፤ ሌላው ደግሞ ኦዲሲ በመባል የሚጠራው ታሪክ ነው።

ድራግ ወይም ትርኢት ግላየት የተጀመረው በግሪኮች ከመሆኑም በላይ አሁንም ወደር እንደማይገኝላቸው የሚቆጠሩ ጨዋታዎች አሉዋቸው። አንዳንዶቹ አስቲኝ ሲሆኑ ሌሎቹ ደግሞ ስለ ሰው ልጅ ጎጠኝነትና ሐዘን የሚገልጹ አሳዛኝ ናቸው። በሶርክልስ የተጻፈው ኤዲፐስ በመባል የሚጠራው አሳዛኝ ጽሑፍ ኃጢአትን የሚያወግዝ ቢሆንም ሰው ከኃጢአት የሚድንበትን ምንም መንገድ አይጠቁምም። አማልክት ጻድቅ መሆናቸው፤ ቢሆንም የሰው ልጅ ከቶ ሊደርስባቸው የማይችሉና ምሕረት የለሽ እንዲሁም ቤዛት የሌላቸው መሆናቸው ተጠቁሟል።

ግሪካውያን አስደናቂ የታሪክ መጻሕፍትም ጽፈዋል። ስመ ጥር ከሆኑ የታሪክ ጸሐፊዎቻቸው መሃከል ሄሮዶቶስና ተካይዲድስ ይገኛሉ። ሄሮዶቶስ ታሪክ ይጽፍ የነበረው በጣም ግራኪ በሆነ መንገድ ሲሆን ተካይዲድስ ግን ይጽፍ የነበረው ጦርነቶችና ሰዎች ይፈጽሟቸው የነበሩትን አንዳንድ ነገሮች ምክንያት በምርምር እያጣራ ነበር። ተካይዲድስ እነዚህን ጥፋቶች ያስከተሉዋቸው አማልክት አለመሆናቸውን፤ ጥፋቶቹን በራሳቸው ላይ ያመጡትና ተጠያቂ መሆን ያለባቸው እራሳቸው ሰዎቹ መሆናቸውን ያምን ነበር።

ጳውሎስ በአቴና ከተማ አርቶስፋንስ እየተባለ በሚጠራው ሥፍራ ላይ ሆኖ ይናገር በነበረበት ጊዜ ሚንደር የተባለው ሰው ከጻፈው ድራግ እየጠቀሰ ተናገረ፤ ሐዋ. 17:24።

የግሪኮች ሥነ ጽሑፍና ታሪክ የሰው ልጅ አእምሮ እንደት ሊሠራበት እንደሚችል ያሳያሉ። አእምሮ ከእግዚአብሔር የተገኘ ስጦታ ሲሆን የራሱ የሆነ ውሉንነት እንዳለው ያመለክታል።

በጊዜው የነበረው የግሪኮች ሥነ ጽሑፍ ካበረከተው አስተዋጽኦ አንዱ ወደ ግሪክ የተተረጎመው መጽሐፍ ቅዱስ ነው። የግሪክ ቋንቋ የተለመደ እየሆነ እንደመምጣቱ መጠን የግሪክን ሥነ ጽሑፍ ለማስፋፋት የሚጠየቀው ዋጋ እየቀነሰ መጣ። አንድ ሰው በቃሉ የተናገረውን በብዙ መቶ የሚቆጠሩ ሳሪዎች እንዲጽፉት እየተደረገ ሥነ ጽሑፉን

ግባዓት ተጀመረ። የግሪክ መጽሐፍ ቅዱስ የተተረጎመው ተግሪዎች ስለ እሥራኤል ሃይማኖትና ታሪክ ለግወቅ ስለረሰቡ ሳይሆን አይቀርም።

የግሪክ መንግሥት በተከተረሰበት ወቅት ቀዳግዊው ተሉጊ የተባለው ሰው በግብጽ ውስጥ ታላቁን የአሌክሳንድሪያን ዩኒቨርሲቲ መሠረተ። ተሉጊ ለሥነ ጽሑፍ ከፍተኛ ሽንባሌ ነበረው። ሴፕቲጊያንት በመባል የሚጠራውን የግሪክ ብሉይ ኪዳን ትርጉም ሥራ እንዲካሄድ ያበረታታ ነበር።

ፊሉ የተባለው ሰው የግሪኮችን ፍልስፍና በጊገባ የቀመሰና የብሉይ ኪዳንን መልእክት ለግሪክ አንባቢያን ገልጾ በሆነ መልእክት ለግትረብ የጥከረ አይሁዳዊ ነበር። ዩሲፊስ የተባለውም ሰው የአይሁዳውያንን አመጣጥና ንጹሕ የሆነውን ሃይማኖታቸውን ለግሪኮች ለግሳዩት ሲል የአይሁዳውያን ታሪክ በመባል የሚታወቀውን መጽሐፍ ጽፏል።

የግሪኮችን አስተሳሰብ ከዕብራይስጥ ቅዱሳት መጻሕፍት ጋር ግጣመር የሚፈልጉ ሰዎች ሁለት ዓላማዎች አሏቸው፡ እነርሱም

1. የግሪኮችን ፍልስፍና ከመጽሐፍ ቅዱስ ጋር ግጣመር፤
2. ፍልስፍናዊ ትርጉም በመስጠት የመጽሐፍ ቅዱስን እውነተኝነት ግረጋገጥ፤ አንዱ የአንዱን እውነተኝነት ካረጋገጠ ውድቅ እንዲሆን ግድረግ ነበሩ።

ለውይይት

1. ግሪኮች አንዳንድ ገዢዎች ሥነ ጽሑፎች ቢኖራቸውም በሥነ ጽሑፎቻቸው ውስጥ የሚታየው ጉድለት ምን ነበር? /ሥነ ጽሑፎቻቸው በሙሉ ኃጢአትን የሚያወግዙ ነበሩ፤ ሆኖም ስለ ደሃነነት ምንም አይናገሩም/
2. ግሪኮች ዘወትር የሚታወቁባቸው ሁለቱ ልዩ ዓይነት ሥነ ጽሑፎች እነማን ነበሩ? /ድራግና ታሪክ/
3. የግሪኮችን ሥነ ጽሑፍ በተላል ዋጋ ግራባት የተቻላቸው እንዴት ነበር?
4. የግሪኮች ሥነ ጽሑፍ ካበረከተው አስተዋጽኦ አንዱ ምን ነበር?
5. ብሉይ ኪዳን በመጀመሪያ ወደ ግሪክ እንዲተረጎም ያደረገው ምንድነው ተብሎ ነው የሚታሰበው?

ትምህርት ሃያ ስምንት

የግሪክ ሰዎች ሃይማኖት

ሐዋርያው ጳውሎስ የአቴናን ሰዎች «አግልክትን እጅግ የምትፈሩ» ብሎ የተናገረው በግጋንን አልነበረም። በኦቴንስ ውስጥ ከ2000 የሚበልጡ የተለያዩ የአምላክ ሥፍራዎች እንደነበሩ ተደርሶባታል፤ በሌሎቹም የግሪክ ከተሞች ውስጥ ተመሳሳይ ሁኔታዎች ነበሩ። ሊቆጠሩ ከሚችሉ በላይ የሆኑ ወንድና ሴት አግልክት ነበሩ የቸው።

አንዳንድ የግሪክ ሰዎች ከልክ በላይ በአፈ ታሪክ የሚያምኑ ከመሆናቸውም በላይ በጣም አድርገው ክፉ መናፍሰትንና እንደ ጉድ የሚቆጥሩባቸውን ነገሮች የሚፈሩ ነበሩ። ሌሎች ደግሞ ችግር ካልገጠማቸው በስተቀር ለአምልኮ ገድ የለሾች ነበሩ። አንዳንዶቹ ደግሞ ስለ አግልክት የሰው ልጅ ምንም መረዳት አይችሉም የሚል እምነት ነበራቸው። ጥቂቶቹ ደግሞ የእግዚአብሔርን ሕልውና ይክዱ ነበር። ስለ አንድ ሰው ግመንም ሆነ አለግመን የሚገደው ግንም አልነበረም፤ ነገር ግን በመንግሥት ደረጃ እንደ አምላክና የሕዝቡ ጠባቂ ተደርገው ለሚቆጠሩት አግልክት የሚከናወነውን አምልኮ አለመፈጸም ሀገርን እንደ መከዳት ይቆጠር ነበር።

የግሪክ ሕዝብ ሃይማኖት ሁለት ክፍሎች ነበሩት። የመጀመሪያው የአግልክትንና የጀግኖችን ታሪክ የያዘው ግይቶሎጂ የሚባለው ሲሆን ሌላው ደግሞ ጸሎቶችን፣ መስዋዕቶችንና አምልኮን የሚያጠቃልለው የአምልኮ ሥርዕት ነው።

ስለእግዚአብሔር፤ ስለ ሰው፤ ስለ ኃጢአትና ስለ ደገነት የሚሰጠው ትምህርት በግሪክ ሃይማኖት ውስጥ ያለው በጣም አነስተኛ ሥፍራ ነው። በነዚህ ትምህርቶች ላይ ግብራሪያ የሚሰጡት ካህናት ሳይሆኑ ፈላስፎች ነበሩ።

በግሪክ ሰዎች ሃይማኖት ውስጥ የሚገኙት አስተሳሰቦች በሙሉ የተወሰዱት ከአምላክ በመንፈስ እየተነሱ አንደኛቱ ከሚነገርላቸው የጥጥም ሰዎች ከጻፉት ጽሑፍ ነው። በተለይ የሆሜር ጽሑፎች ከፍተኛ ሥልጣን አላቸው የሚል ግምት ነበር። ቢሆንም ወንዶቹም ሆኑ ሴቶቹ አግልክት በሰው ልጅ ውስጥ የሚታዩት ኃጢአቶችና ውድቀቶች እንደነበሩባቸው ታሪኮቹ ያሳያሉ። ውሸት የሚናገሩ፤ የሚያታልሉ፤ የሚሰርቁ፤ የገቡትን ቃል የሚያፈርሱ፤ የሚያምኗቸውን ሁሉ የሚያታልሉና በጣም ሥነ ምግባርና ግብረ ገብ የሳደላቸው ነበሩ። ከሁሉ ይልቅ እጅግ የሚከፋው ዜውስ ወይም ድያ የተባለው የአግልክት ንጉሥ ነበር። አሥራ ሁለት ወንድና ሴት የሆኑ ዋና ዋና አግልክት ነበሩባቸው። እነዚህ እያንዳንዳቸው የሚቆጣጠሩት የተለያዩ የሕይወት ክፍሎችን ነበር። አቲን የጥበብና የእጅ ሥራዎች፤ አፖሎ የመዝቃና የሥልጣኔ፤ አርጤምስ የድንግልናና የአደን አግልክት ነበሩ። በላቲን ሜርኩሪየስ እየተባለ የሚጠራው ሄርሜን የአግልክት መልእክተኛ ነበረ። በሐዋርያት ሥራ 14፡12 ውስጥ ጳውሎስን ገግግር ስለአደረገ ሄርሜን ተብሎ እንደተጠራ እንመለከታለን። በርናባስ ደግሞ የአግልክት ንጉሥ በሆነው በዚውስ ወይም በድያ ስም ተጠራ። የልስጥራን ሕዝብ ጳውሎስንና በርናባስን ለማምለክ ሞከሩ። በኤፌሶን በጳውሎስ የተሰበከው ወንጌል አርጤምስ የተባለችውን አምላክ ምስል ይሠሩ ለነበሩት የብር አንጥረኞች ገግድ አስጊ ሁኔታን ፈጠረባቸው፤ /አርጤምስ የተባለችው ጣኦት በላቲን ቋንቋ ዲያና ተብላ ትጠራ ነበር/ ሐዋ. 19፡23-30።

ብዙ ምሁራን እነዚህን የአግልክት ታሪኮች ለማቀነባበርና በአንድ መልክ ለማቅረብ ሞክረው ሳይሳካላቸው ቀሩ። ደብዛቸው እየጠፋ ከሄደ በኋላ ዳግመኛ ተመልሶ የሚመጣ የብዙ ሰዎች ወይም አግልክት ታሪኮች ነበሩ።

ክርስቶስ በምድር በነበረበት ዘመን ስለ አግልክት ይነገሩ የነበሩት እኒህን ታሪኮች ያምኑ የነበሩት በጣም ጥቂት ሰዎች ነበሩ። እግዚአብሔር አንድ፤ ቅዱስ፤ መልካምና የሚታመን እንዲሁም ሰዎችን የሚወድና ከእርሱ ጋር ገብረት እንዲኖራቸው የሚፈልግ መሆኑን ለመስማት ሰዎች ረሃብ ነበራቸው።

በግሪክ ሰዎች የአምልኮ ሥርዓት ውስጥ አምልኮ የሚካሄድባቸው ሥፍራዎች በጣም ብዙ ነበሩ። አንደ ቅዱስ የሚቆጠሩ ዛፎች፤ በመንገድ አጠገብ ያሉ ትናንሽ የማምለኪያ ሥፍራዎችና የተዋቡ አብያተ መቅደስ ነበሩባቸው። የግሪክ ሰዎች የሠሯቸውን ሕንጻዎች ውበት የሚበልጥ ውበት ያለው ሕንጻ እስከአሁን ማግኘት አልተቻለም። በነዚህ ሕንጻዎች ውስጥ ጣኦታት ነበሩባቸው፤ ጣኦታቱ አንዳንዶቹ የተዋቡ ሌሎች ደግሞ ለማየት የማያስደስቱ ሲሆኑ ሁሉም ሕይወት የለሽ ነበሩ። ስለ መንግሥት ወይም ስለ ሰዎች በነዚህ ጣኦታት ፊት መሥዋዕት ይቀርብና ጸሎት ይደረግ ነበር። እኒህ ነገሮች ከአማልክት ጋር እንደሚደረጉ ሙግቶች ይቆጠሩ ነበር። ሃይማኖታቸው ምንም ዓይነት የግብረ ገብ ንጽሕና ስለማይጠይቅ አንድ ሃብታም ሰው ምንም ክፉ ቢሆን እንኳ ምንም በደል ከሌለበት ከአንድ ድኃ ሰው የበለጠ ጥቅም ያገኝ ነበር። ብዙ ግሪኮች ይህንን አሳብ ይቃወሙ ነበር።

ለመሥዋዕትነት ካልሆነ በቀር እንስሳት አይታረዱም፤ ስለዚህ ገበያ ላይ የሚሸጠው ሥጋ የሚገኘው ለጣኦታት ከተሠዉ እንስሳት የተገኘ ነው። የቀድሞ ክርስቲያኖች እንዲህ ዓይነት ችግሮች ገጥመዋቸው ነበር፤ 1ቆሮ. 8: 1-13።

የግሪክ ሰዎች ማንኛውንም ዓይነት በዓል ማክበርና ውድድሮችን ማድረግ ደስ ይላቸው ነበር። የአትሌቲክስ፤ የሙዚቃና የድራማ ውድድሮችን ያደርጉ ነበር። በብዙዎች ውድድሮች ውስጥ መጠጦችን መጠጣትና ብዙ ነውር የሆኑ ድርጊቶችን መፈጸም የተፈቀደ ነው። በቆሮንቶስ ውስጥ በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ የሴት ካህናት አፍሮዳይት በመባል የምትጠራውን የፍቅር አምላክ ያገለግሉ ነበር። እነዚህ የሴት ካህናት የመቅደስ አመንዝሮችም ተብለው ይጠሩ ነበር። በዚህች ጣኦት አምልኮ ውስጥ በመቅደስ የግብረ ሥጋ ግንኙነት መፈጸም የአምልኮው ሥርዓት አንዱ ክፍል ነው። ጣኦትን ከሚያመልኩ ሰዎች ብዙዎቹ በቤተ መቅደስ ውስጥ የሚሠራውን መጥፎ ድርጊት ይቃወሙ ነበር።

ከትውልድ ሲያያዝ በመጣ አስተሳሰብ ላይ የተመሠረተው የግሪክ ሃይማኖት ምንም እርካታ የማይሰጥ በመሆኑ ብዙዎቹ በፍልስፍናና ምሥጢራዊ በሆኑ የሃይማኖት ሥራዎች መንፈሳዊ ሰላም ለማግኘት ፈለጉ። በዚህም ውስጥ አንዳንድ ሥርዓቶችን በመፈጸም ለኃጢአትና ለነውረኛ ሥራዎች ይቅርታ የማግኘት ተስፋ አገኙ። እነዚህ ሥርዓቶች ምሥጢር ከመሆናቸውም በላይ ተከታዮቻቸው ለማንም አንዳይናገሩ ይታዘዙ ነበር።

ሐዋርያው ጳውሎስ አንዳንድ ጊዜ ክርስቲያኖዊ እውነቶችን ምሥጢር መሆናቸውን ይናገር ነበር። ቢሆንም ወንጌል የተገለጸ ምሥጢርና ለማንም እንዲታወቅ የተደረገ ነው። የኃጢአት ይቅርታ ማግኘት የሚቻለው ሥርዓቶችን በመፈጸም ሳይሆን ከእግዚአብሔር ጸጋ የተነሣ በእምነት መሆኑን ይናገራል። ወንጌል የሥጋ ትንሣኤ የሚኖር መሆኑን ተስፋ ይሰጣል። ምሥጢራዊዎቹ ሃይማኖቶች የሰዎች ልብ ለወንጌል ዝግጁ አደረጉት። በሞት ፋንታም ይቅርታና ዘላለማዊ ደኅንነት አንደሚያስፈልጋቸው አስተዋሉ። ይህንን መስጠት የሚችለው ክርስቶስ ብቻ ነው።

ለውይይት

1. የግሪክ ሃይማኖት ሁለቱ ክፍሎች እነማን ናቸው?

ሀ/ ማይቶሎጅድ ወይም ስለ አማልክታቸውና ስለ ጀግናቸው የተነገረ ታሪክና

ለ/ የአዎልኮ ሥርዓት

2. ብዙ ሰዎች በግሪክ አግልክት የግያምኑት ለምን ነበር?

/አግልክት ራሳቸው አንደ መጥሸት፤ ስርቆት፤ የገቡትን ቃል ግፍረስና ነፁር የሆኑ ተግባራትን የሚፈጽሙ ስለነበሩ= /

3. የግሪክ ሃይማኖት መሠረት ምን ነበረ?

/በመንፈስ እየተመሩ አንደጻፉ የሚነገርላቸው ገጥሞ ገጣሚዎች የጻፉት ጽሑፍ/

4. የአዎልኮ ሥርዓት ሀገርን የሚመለከት ጉዳይ ሊሆን የቻለው እንዴት ነበር?

/እያንዳንዱ መንግሥት የሚያከብራቸው ሕዝቡን የሚጠብቁ ቅዱሳን ስለነበሩት ነበር/

5. የግሪክ ሃይማኖት ሰዎች ክርስቶስን እንዲቀበሉ ያዘጋጁቸው እንዴት ነበር?

/አንድ፤ ቅዱስና የሚታመን ስለሆነ አዎላክ የሚናገረውን እውነት ተርበው ነበር። በተጨማሪም ሃይማኖታቸው ይቅርታና ከዋት መጻን እንደሚያስፈልጋቸው እንዲያስተውሉ አድርጓቸው ነበር። /

ትምህርት ሃያ ዘጠኝ

የግሪኮች ጥበብ

ለሰው ልጅ ታሪክ የግሪክ ሰዎች ካበረከቱት አስተዋጽኦ በጣም ጠቃሚ ሆኖ የተገኘው ለአስተሳሰብ ሕጎች የሰጡት ግብራሪያና በዚህም አንጻር ያካሄዱት ዕድገት ነው። ፍልስፍና፤ ሂሳብና ሳይንስ የመነጨት ከዚህ ነው።

ከሃይማኖት ይልቅ ለግሪኮች ጸባይና አላብ ውሳኔ የነበረው ፍልስፍና ነበር፤ ፍልስፍና ግለት የጥበብ ፍቅር ግለት ነው፤ ይህ ፍልስፍና በክርስትና ሳይ ያስከተለውም ሁኔታ ነበር። ጳውሎስ በቆላስይስ 2:8 ውስጥ ስለ ፍልስፍና ግስጠንቀቂያ ሰጥቷል።

የመጀመሪያውና በጣም የታወቀው የግሪክ ፈላስፋ ታላስ የተባለው ሰው ነበር። ይህ ሰው ከባቢሎናውያን የፀሐይ ግርዶሽ መቼ እንደሚመጣ በቅድሚያ መናገር ተግረ፤ ከግብጻውያን ደግሞ በቀላል የጂኦሜትሪ አለካክ የመራትን ስፋት እንዴት መለካት እንደሚቻል ተግረ። ቢሆንም እርሱን ፈላስፋ ያሰኘው ጠቢባን በሙሉ እስካሁን መልሱን የሚፈልጉለትን «በዓለም ውስጥ የሚገኘው ነገር በሙሉ ከምንድን የተሠራ ነው?» የሚለውን ጥያቄ መጠየቁ ነው። በእርሱ በኩል በዓለም ውስጥ የሚገኙት ነገሮች የተሠሩት ፈላሽ፤ ጠንካራና ጋዝ /ትነት/ ሊሆን ከሚችለው ከውኃ ነው የሚል መልስ ሰጥቶ ነበር። የገሃ ወገኑ የሆኑት ሕዝብ ቢያሸፋበትም ብዙ ፈላስፎች የእርሱን ጥያቄ መጠየቅ ተጠሉ። ዲሞክሪትስና ሌውሲፒስ የተባሉትም ሰዎች እስከ አሁን ድረስ ተቀባይነት ያገኘውን ዓለም የተሠራቸው ከአቶሞች ነው የሚለውን መልስ ሰጡ።

የግሪክ ሰዎች ጥያቄዎች በመጠየቅና መልሳቸውን በመፈለግ ስለ ዩኒቨርስ ወይም ስለ ነጥው ብዙ መሠረታዊ እውነቶችን ግጥኝነት ችለዋል። መሪት በፀሐይ ዙሪያ የምትዞር

የመሆኗን ሌሎችንም ሳይንሳዊ እውነቶች መግር ችለዋል። ይህም ጥያቄዎችን መጠየቅ ለዘመናዊው ሳይንስ መሠረት ሆነ።

ከጊዜ በኋላም ፈላስፎች «ሰው ምንድን ነው?» የተፈጠረውስ ለምንድን ነው? ሰው ምን ዓይነት ጸባያት ሊኖሩት ይገባል? ... ወዘተ» የሚሉትን ጥያቄዎች መጠየቅ ጀመሩ።

1. ሶቅራጥስ

ከግሪክ ታላላቅ ፈላስፎች አንዱ ሶቅራጥስ ነበረ። ዓለም የተሠራችው ከምን እንደሆነ ከግወቅ ይልቅ አንድን ሰው፤ ባሕርዩንና የነፍሱን የመጨረሻ መድረሻ ግወቅ ይበልጥ የተሻለ ነው እያለ ያስተምር ነበር። «ራስህን እወቅ» የሚለው አነጋገሩ ይበልጥ ታዎቂነትን ሰጥቶታል። ሰው መልካም የሆነውን ቢያውቅ መጥፎን የማይመርጥ ለመሆኑ እርግጠኛ ስለነበረ «መልካም» ምን እንደሆነ ለግወቅ ፈለገ። የሚያውቁትን ብቻ ስለሚያስተምሩ ዓዋቂዎች ናቸው የሚባሉትን እነርሱ ገን ጭረሽ ዓዋቂዎች ያልሆኑትን ሰዎች ጥያቄ መጠየቅ ጀመረ። ሶቅራጥስ ገን አለግወቁን የሚያውቅ ሰው ስለነበረ ከሁሉ ይልቅ እንደጠቢብ ተቆጠረ።

ሶቅራጥስ እራሱ ቀና የሆነ ኑሮ ለመኖር ሞከረ። አንዳንድ ጊዜ ትክክለኛ ያልሆኑ ድርጊቶችን እንዲፈጽም የሚያዙትን ባለ ሥልጣናት ይቋቋማቸው ነበር። በመጨረሻም የሕዝቡን አላዋቂነት ስለገለጠ ሕዝቡ በእርሱ ላይ ተነሡበት፤ አምላክ የለም የሚል ትምህርት ስላስተማረና ወጣቶችን በክለሃል የሚል ክስ ስለቀረበበት የሞት ፍርድ ተፈረደበት። መንግሥት የሚያምንባቸውን አማልክት ባለማመኑ ስለ አምላካዊ ኃይል አዲስ ትምህርት በማስተማሩ ተወግዞ ነበር። በፍርዱም መሠረት በተማሪዎቹ ፊት መርዝ ጠጥቶ እንዲሞት ተደረገ።

የሶቅራጥስ ተከታዮች ሥራውን ቀጠሉ። ከእነርሱም አንዱ ፕላቶ ነበር፤ በምድር ላይ ከነበሩት ሁሉ ታላቁ የነበረው ፈላስፋ ነበር። የሶቅራጥስን አላብ በመደገፍና የራሱን ጥያቄዎች እየጠየቀ መልሳቸውን በመስጠት ብዙ መጻሕፍትን ጽፏል።

ትምህርት ሠላሳ

2. ፕላቶ

ፕላቶ ከክርስቶስ ልደት 400 ዓመታት በፊት የኖረ የግሪክ ፈላስፋ ነው። «መልካም ወይም ጥሩ የሚባለው ምንድን ነው? ለሰው ልጅ ጥሩና የተሻለ የሚሆነው በንጉሥ የሚገዛ መንግሥት ነው? አሊጋርኪ ወይም በጥቂት ሰዎች የሆነ መንግሥት ነው? ወይስ በሕዝብ የሆነ የዲሞክራሲ መንግሥት ነው? ልጆች መግር ያለባቸው እንዴት ነው? ከዚህ ሕይወት በኋላ ያለው ሕይወት ምን ይመስላል? ሰው እንዴት አድርጎ እግዚአብሔርን ሊያውቅ ይችላል?» የሚሉትን ጥያቄዎች ያቀርብ ነበር። ፕላቶ ሰው እንዲህ ዓይነቱን ጥያቄ ሙሉ በሙሉ ለመመለስ ከእግዚአብሔር መገለጽ እንደሚያስፈልገው ያውቅ ነበር፤ ቢሆንም ስለዚህ መገለጽ ምንም ነገር አላወቀም። ስለዚህም እነዚህ ጥያቄዎች ሊመለሱ የሚችሉት በትምህርት፤ በምክንያታዊነትና በዲያሌክቲክ /በጥያቄና መልስ/ ነው ብሎ ወሰነ። ፕላቶ በሚያስተምረው ትምህርት ውስጥ የምናየውና የምንዳስሰው

ዓለም ታላላ ስለሆነ እርግጠኛና እውን አይደለም የሚል ታላቅ ቁም ነገር ነበረበት። በአእምሮና በመንፈስ ብቻ የሚታይ ሌላ ዓለም አለ፤ እርሱም የአሳቦች ዓለም ሲሆን በተጨማሪም ዘለዓለማዊ ነው ብሎ ተናገረ። በዚህ ውስጥ የሚታየው ስለ «መልካም» ወይም ስለ «እግዚአብሔር» የተነገረው ዋና ጥልቅ አሳብ ነው። ይህም የእርሱን ተከታዮች የክፋት ሁሉ መንስኤ ሥጋ ነው ወደሚል እምነት አመራቸው። ክርስቲያኖች ግን የዚህ ተቃራኒ የሆነ ሥጋ መልካም ነው፤ ክፋት የሚመነጨው ግን በሰዎች ልብ ውስጥ ነው የሚል እምነት አላቸው። የጥላቱ ተከታዮች ነፍስ ለዘለዓለም ከሥጋ የምትነጠልበትን መንገድ ግለትም «ኢመዋቲነት» ይፈልጉ ነበር። ክርስቲያን ተስፋ አድርጎ የሚጠብቀው ግን የሙታንን ትንሣኤ የሥጋን፤ የነፍስንና የመንፈስን ዘለዓለማዊ መቤዝጥ ነው።

ሐዋርያው ጳውሎስ ያደገው የግሪክ፤ የሮምና የአይሁድ ሕዝቦች አስተሳሰብ በተስፋፋበት አካባቢ ነው።

3. አርስቶታል

አርስቶታል የጥላቱ ደቀ መዝሙር ወይም ተማሪ ነበር። አርስቶታል ከላይ የተጠቀሱት ፈላስፎች የነበሯቸውን የግምት አመለካከቶች በሙሉ ወደ ጎን ትቶ ወደ ተግባር ዓለም የጥናቱን አትጣጫ አዘረ። ለጥናቱ ሲጠቀምበት የነበረው መንገድ መሠረታዊ እውነቶችን መሰብሰብ ነበረ። ይህንንም መንገድ በሉጂክ ሕጎች፤ ንግግር በማድረግ ጥበብ፤ በጸባይ፤ በፖለቲካና በብዙ የሳይንስ ዘርፎች ሕጎች ውስጥ ተጠቅመበት። ያገኛቸው ውጤቶች በጣም ታላላቅ የነበሩ ከመሆናቸውም በላይ ለብዙ ሺህ ዓመታት ያህል ተወዳዳሪ አልነበራቸውም። ጥላቱና አርስቶታል ሁለቱም በአሁኑ ጊዜ ለሚገኙ የዘመናዊ ዩኒቨርሲቲዎች መመሥረት መንገድ የከፈቱትንና ለብዙ መቶ ዓመታት ሲያገለግሉ የነበሩትን ትምህርት ቤቶች መሥርተው ነበር። ታላቁ እስክንድር የአርስቶታል ተማሪ ነበር። እርሱም በመላው የግሪክ ግዛት ውስጥ የግሪክ ሕዝብ ባሕል፤ ፍልስፍናና ሃይማኖት እንዲስፋፋ አበረታቶአል።

ከታላቁ እስክንድር ሞት በኋላ በግሪክ ውስጥ አዲስ ፍልስፍናዎች ተነሡ። እነዚህ በተለይ የሚያተኩሩት ሰው መልካም አኗኗር ሊኖር በሚችለበት መንገድ ላይ ነው። አዲስ ከተነሡት ፈላስፎች ሁለቱ በጣም የታወቁት ኢስጦኢኮችና /ስቶዶክስ/ ኤፌቶሮስ /ኤፒቶረስ/ በመባል ይጠሩ የነበሩት ይገኙባቸዋል። እነዚህ ቡድኖች ጳውሎስ ወንጌል ይሰብክ በነበረበት ወቅት እንደዘበቱበት በሐዋ. 17፡ 18 ተገልጿል።

ለውይይት

/ተከታዮቹ ጥያቄዎች የሚያጠቃልሉት ትምህርት 29፤ 30ን ነው/

1. የግሪክ ሰዎች ለሰው ልጅ ታሪክ ያበረከቱት በጣም ጠቃሚ የሆነው አስተዋጽኦ ምን ነበረ?

/ፍልስፍናን፤ ሂሳብንና ሳይንስን ላመነጨት የአስተሳሰብ ሕጎች የሰጡት ማብራሪያና በኒህም አንጻር ያስከተሉት ዕድገት/

2. ታላላ የተባለው የግሪክ ፈላስፋ የጠየቀውና ሰዎች እስካሁን መልስ የሚፈልጉለት የትኛው ጥያቄ ነው?

/ዓለም የተሠራችው ከምን አንድ ነገር ነው?/

3. ለዘመናዊው ሳይንስ መሠረት የጣለው ምንድን ነው?

/የግሪክ ፈላስፎች ጥያቄዎችን ጠይቆ መልሶችን መፈለግ/

4. ሶትራፕስ ጠቢብ እንደነበረ ያሳየው የትኛው ጸባዩ ነበር?

/ሰዎች መልሶቻቸውን ለሚፈልጉላቸውና ለሚጠይቋቸው ጥያቄዎች ሁሉ መልሶቻቸውን የግያውቅ መሆኑን ግፅቱ/

5. የሶትራፕስን ፍልስፍና ሰዎች የተቀበሉት እንዴት ነበር?

/ክለግወቃቸውን ስለገለጠባቸው በቁጣ ነበር የተቀበሉት/

6. ፕላቶ ከጠየቃቸው አንዳንዶቹ ጥያቄዎች እነማን ነበሩ?

/ለሰው ልጅ ጥሩና የተሻለ የሆነው ምን ዓይነት መንግሥት ነው? ጥሩና መልካም የሚባለው ምንድን ነው? ልጆች እንዴት መግር አለባቸው? ከዚህ ኑሮ በኋላ ያለው ሕይወት ምን ይመስላል? ሰው እግዚአብሔርን እንዴት ሊያውቅ ይችላል?

7. ፕላቶ ስለምንኖርበት ዓለም የነበረውን በጣም አስደናቂ አሳብ ገለጹ።

/ኃላፊ ስለሆነች የምንኖርባት ዓለም እውን የሆነች ዓለም አይደለችም። ሌላ ዘለዓለግዊ ዓለም አለ/

8. የፕላቶን ተከታዮች ፍልስፍና ከአዲስ ኪዳን መሠረታዊ ትምህርተ እምነት ጋር አነጻጽሩት።

/የፕላቶ ደቀ መዛሙርት ሞትን ይፈልጉ የነበረው ነፍስ ለዘለዓለም ከሥሩ እንደምትነጠልበት መንገድ በመቁጠር ነበር። አዲስ ኪዳን ግን የሚያስተምረው የሥጋ ትንሣኤ እንደሚኖርና ሥጋ፤ ነፍስና መንፈስ የዘለዓለም ቢዛ እንደሚያገኙ ነው።/

9. አርስቶቲል ይከተል የነበረውን የጥናት መንገድ በአጭሩ ገለጹ።

/መሠረታዊ እውነቶችን መፈለግና በጸባይ፤ በፖለቲካ ወዘተ. ሕጎች ላይ ተግባራዊ ግድረግ/

10. ታላላቅ አስተሳሰብ የነበራቸው ሰዎች ለዘመናዊው ሳይንስ ካበረከቱት አስተዋጽኦ አንዱ ምንድን ነው?

/መሬት በፀሐይ ዙሪያ የምትዞር የመሆኗ መሠረታዊ እውነት/

ትምህርት ሠላሳ አንድ

ኢስጦኢኮች /ስቶይክስ/ - የስቶይክስ ትምህርት ተከታዮች

የኢስጦኢኮች ትምህርት መሥራች የነበረው ዜና ሰው በሕይወቱ ውስጥ ያለው ዓላማ ተግባሩን ማከናወን ነው፤ ስለዚህ ተግባሩ በዕውቀት ላይ የተመሠረተ መሆን አለበት የሚል አስተሳሰብ ነበረው። ይህም ዕውቀት «ተፈጥሮን» ግወቅ ነው፤ ተፈጥሮ ግን ለምክንያት ወይም ለ «ቃል» ተገዢ ነው እያለ ያስተምር ነበር። በትምህርቱ ውስጥ

የተጠቀመበት «ቃል» የሚለው ቃል በሥጋ ከመገለጹ በፊት የነበረውን ክርስቶስ ለመገለጽ በዮሐ. 1:1 ውስጥ ከሚገኘው ጋር ተመሳሳይ ነው። ዮሐንስ ግን ለቃሉ የሰጠው አዲስ ትርጉም ነው። ሰው የተሻለ ኑሮ ሊኖር የሚችለው በአምላካዊ ሃሳብ ውስጥ ሊሆን የራሱ አስተሳሰብ ግን እንደ ብልጭታ ያለ ነገር ነው። እንዲህ ዓይነቱን ኑሮ መኖር ስሜቶችን ሁሉ እንዲያውም የፍትህን ስሜት እንኳ መቆጣጠርን ይጠይቃል። ይህም ግለት ከፋት የአንድን ሰው ደስታ ሊያናጋ አይችልም ግለት አይደለም። ኢስጦኢኮች ውርደት የተሞላበት ኑሮ ከመኖር ይልቅ የራሱን ሕይወት ማጥፋት ይመረጣል፤ ጠቢብ ሰው ራሱን የአንድ ሀገር ዜጋ አድርጎ ሳይሆን የመላው ዓለም ዜጋ አድርጎ መቆጠር አለበት እያሉ ያስተምሩ ነበር።

የኢስጦኢኮች አስተሳሰብ ሰው ደስተኛ መሆን የሚችለው ነገሮችን አንዳሉ ሲቀበላቸው፤ ከነርሱ አለመለየትን ሲፈልግ ነው የሚል ትምህርት ይገኝበት ነበር። በተጨማሪም ሰው ወገኖቹን ግንኙኝነት አለበት ነገር ግን በፍትህ መሆን የለበትም፤ ምክንያቱም አገልግሎት ባይሰጥም በግሉ ሥቃይን ሊያስከትልበት ይችላል የሚል ትምህርትን አስተምረዋል። የኢስጦኢኮች ትምህርት ሰው የአእምሮ ሰላም ለማግኘት በአጠቃላይ አስተሳሰብ ተግባራዊነት ውስጥ ድርሻ እንዲኖረው ያስፈልጋል፤ አጠቃላይ አስተሳሰብም እግዚአብሔር ነው የሚል ሃሳብ ነበረበት።

ብዙዎች ኢስጦኢኮች ለገል ባሕርይ ከፍተኛ መለኪያ ነበራቸው። ከእነርሱም አንዱ ማርቲኒ ሉውሬሊየስ የተባለው የሮም ንጉሥ ነበር ጳውሎስ አቴንስ ውስጥ በሚገኘው በአርዮስፋጎስ በሰበከበት ወቅት በሰብኩት ውስጥ ኢስጦኢኮች በሚጠቀሙባቸው ቃላትና አመለካከት ተጠቅሟል፤ ሐዋ. 17።

ከኢስጦኢኮች ሐሳቦች ብዙዎቹ ከክርስትና ጋር ተመሳሳይ ነበሩ። ጳውሎስ በአቴና ሆኖ ለፈላስፎች በሰበከበት ወቅት እግዚአብሔር ዓለምን በቃል አማካይነት እንደፈጠረ ነግሮአቸዋል። የሰውን ዘር በሙሉ እንደ አንድ እኩል ፍጥረት እንደሚያይ፤ በሰዎች እጆች በተሠሩ አብያተ መቅደስ ውስጥ እንደሚኖርና የሰዎች ርዳታ እንደማያስፈልገውም አስተምሮአቸዋል። ሐዋ. 17:22-31። ቢሆንም ኢስጦኢኮች ሰው ራሱን ሊያድን ይችላል የሚል ሐሳብ ነበራቸው፤ ትንሣኤ እንደሚኖርም አልተቀበሉም።

ለውይይት

1. የኢስጦኢኮች /ስቶይክስ/ ትምህርት መሥራች የነበረው ዜና ሰው በሕይወቱ ምን ዓይነት ዓላማ ሊኖረው እንደሚገባ አስተማረ? ምግባሩን በምን ላይ የተመረኮዘ ነበረ?

/ዜና ሰው በሕይወቱ ውስጥ ሊኖረው የሚገባው ዓላማ ተግባሩን ማከናወን ነው ብሎ አስተማረ። ምግባሩ ወይም መልካምነቱ በዕውቀት ላይ የተመረኮዘ ነበር?

2. የኢስጦኢኮች ዕውቀት የተመሠረተው በምን ላይ ነበር?

/የኢስጦኢኮች «ዕውቀት» ከቃል ተገዢነት ሥር የነበረውን «ተፈጥሮን» ማወቅ ነበር። ይህ «ቃል» በዮሐ. 1:1 ከሚገኘው የግሪክ ቃል ጋር ተመሳሳይ ነው፤ ዮሐንስ የተጠቀመበት ግን አዲስ ትርጉም በመስጠት ነው።/

3. ኢሰሙኢኮች ራሱን ስለመገደልና ስለ ዜግነት ምን ያስተምሩ ነበር?

/በውርደት ከመኖር ራሱን መገደል እንደሚችልና ሰው የአንድ ሀገር ብቻ ሳይሆን የሙላው ዓለም ዜጋ እንደሆነ ያስተምሩ ነበር፡/

4. ሰው ወገኖቹን እንዲያገለግል ሊያነጥጣው የሚገባው ምንድነው?

/ሰው ለወገኖቹ ሊሰጥ የሚገባው አገልግሎት በተግባሩ እንጂ በፍትህ መሆን የለበትም/

5. ኢሰሙኢኮች ስለ ደገነነት ምን ያስተምሩ ነበር?

/ሰው ራሱን ግዳን እንደሚችልና የሙታን ትንሣኤ እንደሌለ ያስተምሩ ነበር/

6. ስለ ስሜትስ ምን ያስተምሩ ነበር?

/ስሜቶች በቁጥጥር ሥር ሊውሉ እንደሚችሉና ሰው ለሰው ሊሰጥ የሚገባውን አገልግሎት ግንዛቤ እንደሌለባቸው ያስተምሩ ነበር/

የኤፌቶርስ /የኤፒኩረስ/ ተከታዮች

የኤፌቶርስ ወገኖች ፍልስፍና የተጀመረው ኤፒኩረስ በተባለ ሰው ነው። የኤፌቶርስ ወገኖች ሰው በሕይወቱ ዓላማ አድርጎ ሊይዝ የሚገባው መደሰትን እንጂ ዜና እንዳስተማረው ተግባርን መሆን የለበትም እያሉ ያስተምሩ ነበር። መደሰት ግለት መብላት፤ መጠጣትና አስነዋሪ ድርጊቶችን መፈጸም ሳይሆን ያለ ሕመምና ያለ ችግር መኖር ነው እያለ ኤፒኩረስ ያስተምር ነበር፤ በዚህ ትምህርት መሠረትም፤ በመብላት፤ በመጠጣትና በአስነዋሪ ድርጊቶች ለመደሰት መጥክር ደስታን ግጥሟት አይደለም። ቢሆንም ወዲያውኑ ሰዎች የእርሱን ትምህርት ደስታ የሚገኘው በመብላት፤ በመጠጣትና በአስነዋሪ ድርጊቶች ነው የሚል ትርጉም ሰጥተውት በሥራ ላይ ሊያውሉት ጀመሩ።

በኤፌቶርስ ወገኖች አስተሳሰብ የሰውን ደስታ የሚበክሉት ሁለቱ ነገሮች ሃይማኖትና ሞትን መፍራት ናቸው። ኤፒኩረስ ሃይማኖት ሲል የሚያመለክተው ከትውልድ ሲያያዝ በመጣው የግሪክ ሃይማኖት ውስጥ የሚገኙትን አፈ-ታሪኮች ነው። ኤፒኩረስ እግዚአብሔር የለም የሚል ሰው አልነበረም። አግልክት እንዳሉ ያምን ነበር፤ ቢሆንም በሰው ልጅ ጉዳዮች ጣልቃ ይገባሉ የሚል አስተሳሰብ አልነበረውም። እነርሱን መፍራትንና መግደልን ጊዜ ግባክን ነው ብሎ አሰበ።

ኤፒኩረስ ፍርሃት እንደ መብረት ያሉትን የተፈጥሮ ድርጊቶች መነሻ ምክንያት ከአለማወቅ የማይሄድ ነው ብሎ አሰበ። ይህም ሳይንስን በግጥናት ሊወገድ ይችላል ብሎ አሰበ። ለግናቸውም ነገር በአቶሚክ ቴዎሪ ወይም በዓለም ውስጥ የሚገኙት ነገሮች በሙሉ የተሠሩት አቶም ከሚባሉ ጥቃትን ነገሮች ነው በሚለው ትምህርት አግካይነት ሳይንሳዊ ትንተና ሊሰጣቸው እንደሚችል ለግሳየት ጥከረ።

የሰው ነፍስ መዋቲ ወይም ጧች እንደነበረችና ሞትም ወደ ምንምነት መለወጥ መሆኑን እንዲሁም መፈራት እንደግደገባው ለግሳየት እንኳ ጥክር ነበር። ሴኒኮች

በአንድ መለስተኛ የፍልስፍና ትምህርት ቤት ውስጥ የሚገኙ ሰው በተቻለው መጠን በተላላ የአደኗር ዘዴ ቢኖር ደስተኛ ሊሆን ይችላል የሚል እምነት የነበራቸው ፈላስፎች ናቸው። የአካዳሚክ ተከታዮች

ሰው አጠራጣሪ አስተያየቶች ሊኖሩት ይችላል እንጂ ምንም ነገር ሊያውቅ አይችልም የሚል አስተሳሰብ የነበራቸው ፈላስፎች ነበሩ።

ለውይይት

1. የኤፌቶርስ ወገኖች በመባል የሚታወቀውን ቡድን የመሠረተ ማን ነው?

2. ሰው ከአግልክት ጋር ስለነበረው ግንኙነት የኤፒኩረስ ተከታዮች /የኤፌቶርስ ወገኖች/ ምን ዓይነት እምነት ነበራቸው?

/አግልክት በሰዎች ጉዳይ ጣልቃ የግይገቡ መሆናቸውንና እነርሱን መግደልንም ከንቱ መሆኑን ያምኑ ነበር።/

3. የኤፌቶርስ ወገኖች ሰው በሕይወቱ ውስጥ ሊኖረው የሚገባው ዓላማ ምንድነው ይሉ ነበር? ለሕይወትስ ምን ዓይነት ትርጉም ይሰጡ ነበር?

/የሰው ኑሮ ዓላማው ተግባሩን ግዝናወን ሳይሆን መደሰት ነው ይሉ ነበር።/

4. ኤፒኩረስ ለሞት የሰጠው ምን ዓይነት ትርጉም ነው?

/ፍርሃት እንደ መብረቅ ያሉት የተፈጥሮ ድርጊቶች ምክንያቶቻቸው ምን እንደሆኑና ሳይንሱን በማጥናት ሊወገዱ እንደሚችሉ አለማወቅ ነው እያለ ያስተምር ነበር።/

5. ኤፒኩረስ የሰውን ልጅ ደስታ የሚበክሉት ሁለት ነገሮች ምንና ምን ናቸው ብሉ ተናገረ?

6. ኤፒኩረስ የሞትን ምንነት ነው ለማረጋገጥ የሞከረው?

/የሰው ነፍስ መዋቲ እንደሆነችና ሞትም ወደ ምንምነት መለወጥ መሆኑን።/

ትምህርት ሠላሳ ሁለት

የግሪክ አትሌቲክስ

አብዛኛውን ጊዜ የአትሌቲክስ ውድድሮች የሚደረጉት በሃይማኖት በዓላት ዕለታት ነበር። በጣም ዝነኛ የነበሩትም የአሉምፒክ ውድድሮች ነበሩ። ግሪኮች የቦክስ፤ የትግል፤ የሩጫ እሽቅድድም፤ የዝላይ፤ የዲስክና የጦር ውርወራዎች ውድድሮችን ያካሂዱ ነበር። በተጨማሪ የፈረስ እሽቅድድምዎችም ነበሯቸው። ሽልማቶቹም ከወይራና ከተለያዩ ጥሩ ሽታ ያላቸው ቅጠሎች የተሠሩ እሽቆች ነበሩ። አሸናፊዎቹ አትሌቶች ከሚኖሩበት ከተማ እስከ ዕድሜያቸው መጨረሻ በነጻ ምግብ እንዲመገቡ ዕድል የሚያስገኝላቸው ሽልማትም ይሰጣቸው ነበር። ይህም በአሁኑ ጊዜ ለሚደረገው ዘመናዊ የአሉምፒክ የአትሌቲክ ውድድሮች መጀመሪያ ሆነ።

ጤንነትና ውበት በግሪኮች በጣም ይደነቁ ስለነበር ከትምህርታቸው ብዙው እጅ በጅምናስቲክ ትምህርት ቤቶች የሚሰጥ የአካል ግሠልጠኛ ትምህርት ነበር። ይህም አካልን ለአስተሳሰብ ለማስገዛት ይረዳል የሚል አስተሳሰብ ነበራቸው። የአትሌቲክ ተወዳዳሪዎች ውድድሩን የሚያከናውኑት ራቁታቸውን ሆነው ነበር፤ ስለዚህም በአይሁዳውያንና በሮማውያን በሁለቱም ዘንድ ውድድሮቹ እንደ ብልጥና ይቆጠሩ ነበር።

ሐዋርያው ጳውሎስ አብዛኛውን ጊዜ የአትሌቲክ ውድድሮችን በክርስትና ሕይወት ውስጥ ስለሚያስፈልገው ዲሲፕሊን ወይም ሥነ-ሥርዓት በሚያስተምርበት ጊዜ እንደ ምሳሌ አድርጎ ይጠቀምባቸው ነበር፤ ፊልጵስዮስ 3:14፤ 1ቆሮ.9:24-27፤ 1ጢሞ.6:12፤ 2ጢሞ.4:7-8ና ያዕ.1:12።

ለውይይት

1. ለዘመናዊው የአትሌቲክ ውድድሮች መሠረት ይሆናል ተብሎ የሚታሰበው ምንድን ነው?

2. ጳውሎስ ለአትሌቲክ ውድድር የሚደረጉትን ጥረቶች ምሳሌ አድርጎ የሰጣቸውን ክፍሎች አንብቡና ተወያዩባቸው።

/ኤፒኩሪስ የሰውን ደስታ የሚበክሉት ሃይማኖትና ሞትን መፍራት ናቸው ብሎ ተናገረ፤ በእርሱ እነጋገር ሃይማኖት የሚለው የሚያመለክተው በግሪክ ሃይማኖት ውስጥ የሚገኙትን አፈ-ታሪኮች ነው/

ትምህርት ሠላሳ ሶስት

ክርስቶስ በመጣበት ጊዜ የነበረው የሮም ሁኔታ

የቀድሞው የሮማውያን ታሪክ

ምሁራን የሆኑት ግሪኮች የአይሁድን ሃይማኖት ከብዘው ተጽእኖ አሳድረውበት ነበር። ከጊዜ በኋላ ሁለቱም በጥንቱ ዓለም ከፍተኛ የፖለቲካ ይዘት በነበረው በሮም መንግሥት ቁጥጥር ሥር ሆኑ።

የኢየሱስን እናት ወደ ቤተሰብም እንድትመጣ ያደረጋት በሮም መንግሥት የታዘዘው የሕዝብ ቆጠራ ነበር። ኢየሱስን እንዲሰቀል ያዘዘው የሮም መንግሥት ተጠሪና ወኪል የሆነ ሰው ነበር። ሐዋርያው ጳውሎስ ፍርድ ለማግኘት ያመለከተው ለዚህ መንግሥት ነበር፤ የተገደለውም በዚህ መንግሥት ነው።

የሮም ከተማ ከክርስቶስ ልደት 753 ዓመታት በፊት ተመሠረተች። ቀስ በቀስ ይዘትዋን በማስፋት መላውን ኢጣልያን፤ ሴሲሊን፤ ሰሜን አፍሪቃንና እስፓኝን መያዝ ችለች። በመጀመሪያ ሮም የግሪክ ተበባሪ ነበረች፤ በኋላ ግን የበላይ ገዢዋ ሆነች። ሮም ግሪክን ከያዘች በኋላ ግዛትዋን በይበልጥ ወደ ሠለጠነው ዓለም ማስፋት ቀጠለች።

ሮምን የምታህል አንዲት ከተማ ብርታትዋን ልታስፋፋ የቻለችው እንዴት ነበር? ብዙ ምክንያቶች ቢኖሩም እንኳ በጣም ጠቃሚው የሕዝብዋ ጸባይ ነበር። ሮማውያን በጣም ጥብቅ፤ ተግባርን የሚወዱና ብልሃተኛ ሕዝብ ነበሩ። በጣም ጥሩ ወታደሮች ከመሆናቸውም በላይ ታላቅ ጉዳት ደርሶባቸው እንኳ እስኪያሸንፉ ድረስ ጦርነትና ውጊያ ለማቆም እምቢተኞች የሆኑ ነበሩ። በውጊያ አሸንፈው ለሚገዙአቸውም ሕዝብ በጣም ደግና ከሮም አመራር ጋር ከተስማሙላቸው ብዙ ብሔራዊ ነጻነት የሚሰጡ ነበሩ። ከገዙአቸው ሕዝቦችም ለብዙዎቹ የሮም ዜጋ የመሆን መብት ሰጥተው ነበር። ሐዋርያው ጳውሎስ የሮም ዜጋ ነበር።

ርግውያን አንድ ጊዜ እንዲትን ሀገር በቁጥጥራቸው ሥር ካደረጉ ለብዙ ጥፋት እርስ በርሳቸው ደርካከሩ በነበሩ ገዢዎች መላከል በተደረጉት ፍሬ ቢስ ጦርነቶች ተለያይቶ በነበረው ዓለም ውስጥ ሰላምንና መረጋጋትን ግምገማት ተልዕኮአቸው መሆኑን ያምኑ ነበር።

ብዙ ሕዝቦች በራሳቸው ወገኖች ከመገዛት ይልቅ በርግውያን መገዛትን ይመርጡ ነበር። ይህም ሁኔታ መለያየት ከፍተኛ ሥቃዮችን ባስከተለበት በእሥራኤል ውስጥ እንኳ እውነት መሆኑ ተረጋግጧል። መላው ኅብረተ ሰብ የርግውያን ሥልጣኔ ከሚያስገኝላቸው ጥቅሞች የሚያገኘው ትርፍ እያደገ ይሄድ ነበር። አይሁዳውያን ከርግውያን የገንዘብ ሥርዓት ከፍተኛ ጥቅም አግኝተውበታል፤ የዚህም ባለ ዕዳዎች ነበሩ። ኢየሱስ ተከታዮቹ ለነበሩት አይሁዳውያን የቄሣርን ለቄሣር ስጡ ብሎ አቸዋል።

የርም መንግሥት በገዛቱ ለሚኖሩት ከሚሰጣቸው ጥቅሞች መካከል፤ መንገዶችን፤ ድልድዮችን፤ የውኃ ማከፋፈያዎችን የፍላጎት ቁሻሻ ማስወገጃ አገልግሎቶችን፤ የሕዝብ የመታጠቢያ ቤቶችን ማስፋፋት፤ ይገኙባቸው ነበር። ለሕዝቡ አገልግሎት የሚሠሩት ነገሮች በተገባር የሚውሉ ከመሆናቸውም በላይ ረዥም ዕድሜ ያላቸው ነበሩ። እኒህ መሻሻሎች የረዱት የርምን መንግሥት ወታደራዊና ፖለቲካዊ ሁኔታዎች ብቻ አልነበረም፤ ንግድና ጉዞም እያደጉ እንዲሄዱ አደረጉ። ለርም ሠራዊት መጓጓዣ እንዲሆኑ የተሠሩት ጎዳናዎች ለወንጌላውያንና ለወንጌል አስተማሪዎች ጥሩ ርዳታ ሆኑ። በዚያን ወቅት ከዚያ በፊትም ሆነ በኋላ እንዲያውም በአሁኑ ወቅት ካለው ሁኔታ ይበልጥ በተላሉና ደንገነት በተሞላው ሁኔታ ጉዞ ማድረግ ይቻል ነበር።

ቢሆንም በርም አስተዳደር ውስጥ ብዙ ክፉ ነገሮች ነበሩ። የፖለቲካ ሥልጣን የነበረው በጥቂቶች እጅ ነበር። አብዛኛውን ጊዜ ይነግሡ የነበሩት ክፉ ወይም ሞኝ የሆኑ ሰዎች ከመሆናቸውም በላይ ከፍተኛ ጉዳት ያስከትሉ ነበር። የንግድና የኤኮኖሚ ሥልጣን የነበረው በጥቂቶች ቁጥጥር ሥር ሲሆን እነዚህም ሰዎች አብዛኛውን ጊዜ ታማኝነት የሚገኙላቸው ነበሩ። ባለሥልጣናትን የመምረጥ መብት የነበራቸው በርም ውስጥ ይገኙ የነበሩት የርም ዜጎች ብቻ ነበሩ፤ በዚያም ብዙ በጉቦ የመደለል ሁኔታዎች በግልጽ ይታዩ ነበር። ጳውሎስ በሐዋ. 24: 26 ውስጥ የጉቦ ገንዘብ እንዲከፍል ተጠይቆ ነበር።

የርግውያን ሕጎችና የፍርድ ቤት ሥርዓቶች በአሁኑ ጊዜ ለሚገኙት የሕግ አሠራሮች መሠረት ሆነዋል። ርግውያን ስለነበሩባቸው የአሠራር ስልቶች ሁሉ ይመኩ ነበር፤ በተገባራቸው ላይ ገንብዞ ማጭበርበርና ጉቦ መቀበል ይታዩ ነበር። ቅጣቶቻቸው ጭከና የተመላባቸው ነበሩ። በጣም የተለመደው የአቀጣጥ መንገዳቸው በመስቀል ላይ መስቀል ነበር። በዚህ ቅጣት የሚቀጡ አንዳንድ ሰዎች ቶሎ ካልሞቱ በጥም፤ በእሠቃቂ ሥቃይና በሕመም ውስጥ ለቀናት ይሰነብቱ ነበር። በዚህ ቅጣት ውስጥ የሚወድቀውን ሰው በእግዚአብሔር እንደተረገመ አድርገው ይቆጥሩት ስለነበር በተለይ ለአይሁዳውያን በጣም አሳፋሪ ነበር።

ሥነ-ሥርዓትን የተሞላ የነበረውና የመጀመሪያው የርግውያን ገብረ-ገባዊነት ቀስ በቀስ እየተገነታኩት መጣ። መደሰት የሚወዱት በአንድ በተከለከለ ቦታ የዱር አራዊት ሰዎችን ሲበጫጭቁአቸው በመመልከት ነበረ። አውጉስጦስ ቄሣር ከክርስቶስ ልደት 27 ዓመታት በፊት አንሥቶ እስከ 14 ዓ.ም የነበረውን የገብረ-ገብ ውድቀት ለማቆም

ያደረገው መከራ ላይላካ ቀረ፤ የነበሩትም ነገሥታት ዋጋቸውን ማጣትና የሥልጣን ሱስኞች ብቻ መሆን ጀመሩ።

ጳውሎስ በሮሜ 1:18-32 የጻፈው በወቅቱ ስለነበረው የሮም ኅብረተሰብ ጥሩ መግለጫ ይሰጣል።

ለውይይት

ክርስቶስ የተወለደው የሮም አስተዳደር በዓለም ገንኛ በነበረበት ወቅት ነው።

1. እግዚአብሔር እንዴት አድርጎ ነው የሮምን ፖለቲካዊ ድርጊቶች ልጁን ክርስቶስን ለመላክና ወንጌልን ለማስፋፋት በነበረው ዕቅድ ውስጥ የተጠቀመበት?
2. ሮም ኃይልዋን ማስፋፋት የቻለችው እንዴት ነበር?
3. የሮም መንግሥት ከሠራችው ለረገርም ጊዜ አገልግሎት ከሚሰጡት ጥቅሞች አንዳንዶቹ እነማን ነበሩ?
4. የሮም መንግሥት ድክመቶች ምንና ምን ነበሩ?

ትምህርት ሠላሳ አራት

በአዲስ ኪዳን ዘመን የነበረው የሮም መንግሥት

አውግስጦስ አክቲቫኒስ ፡ ሉቃስ 2:1 የሚያመለክተው ንጉሥ አውጉስጦስን ነው። ሥልጣን የያዘውም ከክርስቶስ ልደት 27 ዓመታት በፊት ሲሆን ለሠላላ ዓመታት ያህል ገዝቷል። በአውግስጦስ ዘመን የሮም መንግሥት ተጠናክሮ በጽኑ መሠረት ላይ ቆመ። ጥበብና መልካምነት በተሞላው መንገድ ይገዛ ነበር። የሕዝቡን ሥነ-ምግባር ለማሻሻል ብዙ ተሃድሶዎችን አካሄደ። ከመንግሥቱ ዋና ሃይማኖት ውስጥም መንፈሳዊ ንቅናቄ እንዲኖር ከማድረግ አልፎ ብዙ አብያተ መቅደስ እንዲሠሩ አደረገ። የልዩስ ቄሣር የነበረበትን የችኩልነትና የአስተሳሰብ ቶክክር ስሕተቶች አስወገደ። ጋብቻንና ቤተሰብ መመሥረትን በማበረታታት የቤተሰብ አኗኗር ሥርዓት የቀድሞ ቦታውን እንዲያገኝ አደረገ። ለመጀመሪያ ጊዜ የምድሪቱ ዜጋ ተብሎ የተጠራ አውግስጦስ ነበር። በብዙ ቦታዎች ንጉሡ እራሱ እንደ ጌታና እንደ አምላክ ተደርጎ ይመለከ ነበር፤ ቢሆንም አውግስጦስ አምልኩኝ የሚል ጥያቄ በፍጹም አላቀረበም። ንጉሡ ይመለከ የነበረ ስለመሆኑ ማስረጃዎችን ለመጀመሪያ የምናገኘው ከዚህ ነው።

ብልሕ የነበሩ ሰዎች ጣኦታትን ማምለክ ትተው ነበር፤ በኅብረተሰቡ ውስጥ እንደ ዝቅተኛ ተደርገው ይቆጠሩ የነበሩ ሰዎችም በይበልጥ የአይሁዳውያንን አምላክ እግዚአብሔርን ወደ ማምለክ ተመልሰው ነበር። ቢሆንም ብዙዎቹ ሮማውያን አልተገረዙም፤ ለአይሁድም ሃይማኖት በሚገባ አልተገዙም፤ ቢሆንም በሐዋ.10፡1-48 እንዳለው እንደቆርነሌዎስ ያሉ ብዙ ሰዎች ወደ እግዚአብሔር ይጸልዩና የእግዚአብሔር ሕግ የሚጠይቀውን ከፍተኛ ሥነ ምግባር ለመከተል ይፈልጉ ነበር። በመላው የሮም ግዛት ውስጥ ከነበሩት ምክራቦች ጋር ግንኙነት የነበራቸው እነዚህ

እግዚአብሔርን የሚፈሩ ሰዎች ወንጌልን በመስማት ወደ ክርስትና የተለወጡ ብዙ ሰዎች የተገኙባቸው ፍሬያማ ምንጭ ነበሩ። ፓክስ ሮማና /የሮማውያን ሰላም/

ከታላቁ እስክንድር ዘመን ጀምሮ መላው የዓለም ሕዝብ ሰላምን ሊያገኙ አልቻሉም። የአውግስጦስ ዘመን መንግሥት በጀመረበት በ31 ዓ.ም በሚዲትራኒያን ባሕር አካባቢ በነበሩ አገሮችና ከብሪታኒያ /የአሁኒቱ እንግሊዝ/ ጀምሮ እስከ ኤፍራጥስ ወንዝ ድረስ መላው ዓለም ዕረፍትን አገኘ።

የሮም መንግሥት በውስጡ የነበረው የርስ በርስ ጦርነትና በተለያዩ ሕዝቦች መሃከል የነበረው ውጊያ እንዲያከትም አደረገ። እንደ ሮም፤ እስክንድርያና አንጾኪያ ያሉት ከተሞች የተለያዩ ዘርና ቋንቋ ያሏቸው የተለያዩ ሰዎች መኖሪያ ሆኑ። በሮም ሠራዊት ውስጥ ከመላው ግዛቱ የተለያዩ ክፍሎች የመጡ ወታደሮች ደጋፊዎች ሆነው ተቀየሩ። ከፍተኛ ትምህርት የነበራቸው በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ባሮች አብዛኛውን ጊዜ ከጌቶቻቸው የበለጠ ዕውቀት ስለነበራቸው አስተማሪዎቻቸው ይሆኑ ነበር። ኢስጦኢኮች /የስቶይክስ ተከታዮች/ ወገናዊነትን በመቃወም ይሰብኩ ነበር፤ ትምህርቱ ብዙ ዘሮች እርስ በርሳቸው እንዲቀያየሩና የአስተሳሰብ ልውውጥ ስለአደረገ፤ ሰዎች ሁሉ ከፍተኛ የሆነ የእኩልነት ስሜት አደረባቸው። እነዚህም ነገሮች በሙሉ ለክርስትና መንገድ ጠራጊ ሆነው ተገኙ።

በአውግስጦስ ዘመን ጦርነቶች ሁሉ ለጊዜው አቁመው ሰላም ሰፍኖ ነበር። ኢየሱስም የመጣው ለምጽአቱ ተገቢ በሆነውና ዓለም ሰላም በነበረችበት በዚህ ወቅት ነው። ሐዋርያው ጳውሎስ በገላ.4፥4 ይህንን ዘመን «የዘመኑ ፍጻሜ በደረሰ ጊዜ ብሎ የጠራው ለዚሁ ነው።»

ጢባርዮስ - አውግስጦስ በሞተበት ጊዜ ያሳደገው ጢባርዮስ እርሱን እንዲተካ ተመረጠ። የሚያሳዝነው ነገር ግን አውግስጦስ አስቀድሞ ጢባርዮስ ይወዳት የነበረውን ሚስቱን እንዲፈታትና የአውግስጦስ ልጅ የነበረችውን ጁሊያን እንዲያገባ አድርጎት ነበር፤ ይህም በግልጽ ነውርነቱ የታወቀ አስጸያፊ ድርጊት ነበር። ይህም ጢባርዮስን መራራ ተጠራጣሪና የግዴታ መን ሰው አደረገው። ምንም መሪነት የሚገባው ብልሃተኛና ፍሬያማ ሰው ቢሆን መራራ የሆነው ቀዝቃዛ አቋሙ የሕዝቡ ተቃራኒ እንዲሆን አደረገው። ኢየሱስ የተሰቀለው በእርሱ ዘመን ነበር።

ለውይይት

1. ዘመነ መንግሥቱን የሰላምና የዕድገት ያደረጉለት አውግስጦስ አክቲቫኒስ የፈጸማቸው አንዳንድ ነገሮች ምን ነበሩ?
2. ጢባርዮስ መራራ ሰው እንዲሆን ያደረገው ምንድን ነው? አስተዳደሩን ሊያናጋበት የቻለው እንዴት ነው?
3. ከአውግስጦስ አክቲቫኒስ አስተዳደር የምንማራቸው ጽኑ መንግሥት ሊከተላቸው የሚገባ መመሪያዎች አሉ? ይህንን ተወያዩበት።

ጋዮስ ቃሊጉላ - ከጢባርዮስ ቀጥሎ የነገሠው ጋዮስ ቃሊጉላ ዕብድ እንደነበረ ይነገራል። እንደ አምላክ ለመቆጠር ይሞክር የነበረ ከመሆኑም በላይ የእርሱ ምስል ኢየሩሳሌም ውስጥ በነበረው ቤተ-መቅደስ እንዲቀመጥ ለማድረግ አሰበ። የፖለቲካ እሥረኞችን

ለቀቀ፤ የግብር ቅናሽም አደረገ፤ ለሕዝቡም ግብር ያበላ ነበር፤ ቢሆንም ብዙ ገንዘብ በገድ የለሽነት አጠፋ፤ በኋላም የግል ሀብትን ለመውረስና ከመጠን በላይ የሆነ ገንዘብ ከሕዝብ በመጠየቅ ያጠፋውን ለመተካት ሞከረ። በመጨረሻም ለንጉሡ ጠባቂነት ከተሾሙት ባለ ሥልጣናት በአንዱ ተገደለ።

ቀላውዴዎስ /ገላውዴዎስ/ ቀላውዴዎስ በሴቶችና በአሽከሮቹ ቁጥጥር ሥር የነበረ ንጉሥ በመሆኑ በሮም የተናቀ ሰው ቢሆንም የእርሱ መንግሥት ለክፍለ ሀገራት ጥሩና መልካም ሆኖ ነበር። በቀላውዴዎስ ዘመን ሮም ቢርክራሲ በተሞላበት አሠራር በኮሚቴዎችና በጸሐፊዎች የምትተዳደር ሆነች። በእርሱ ዘመን መንግሥት አይሁዳውያን በሙሉ ከሮም እንዲባረሩ ተደረጉ። በዚሁ ወቅት አቂላና ትርስቅላም ከሮም ተባርረው ነበር፤ ሐዋ. 18÷2። ቢሆንም ወቅቱ ቤተ ክርስቲያን በመላው የሮም ግዛት የተስፋፋችበት ጊዜ ነበር።

የቀላውዴዎስ ሚስት በቀላውዴዎስ ወንድ ልጅ ፋንታ ቀላውዴዎስ ያሳደገው ኔሮ ተከቶት እንዲነግሥ ስለፈለገች ቀላውዴዎስ ተገደለ። ቀላውዴዎስ ሲሞትም በፋንታው ኔሮ ነገሠ።

ኔሮ ለጊዜው ያህል ቡረስ የተባለው የፕራይቶሪያን ጠባቂዎች አዛዥና ሴኔክ የተባለው ሳይንቲስትና ፈላስፋ ሁኔታዎችን በቁጥጥር ሥር አድርገው ስለነበር በኔሮ መንግሥት የመጀመሪያ አምስት ዓመታት ሰላም ሰፍኖ ነበር። ከዚያም የኔሮ እናት የመንግሥት ሥልጣን መያዝ ስለፈለገች ገደላት። ከዚህ በኋላ ባለው ጊዜ ውስጥ ግን የኔሮ መንግሥት በሮም ታሪክ ውስጥ ወደር የሌለው ጭከና የተሞላ ሆነ። በ63 ዓ.ም ታላቅ የእሳት ቃጠሎ ተነሥቶ ብዙውን የሮምን ክፍል አቃጠለ፤ ይህ ቃጠሎ ኔሮ ትልቅ ቤተ መንግሥት ለመሥራት ሰፊና በቂ ቦታ ማግኘት ፈልጎ ያሥነሳው ነው የሚል ጥርጣሬ አለ፤ ኔሮ ከቃጠሎው በኋላ በዚያ ሥፍራ ቤተ መንግሥት አሠርቷል። ቢሆንም ኔሮ ቃጠሎውን ያስነሡት ክርስቲያኖች ናቸው የሚል ክስ አስነሥቶ ብዙዎቹ ተሠቃይተው እንዲሞቱ አደረገ። ጳውሎስ በሮም ታሥሮ የነበረው በነዚህ የኔሮ ዘመን የመጀመሪያ ዓመታት ነበር፤ ሐዋ. 28።

በመጨረሻ ኔሮ በሕዝብ ዘንድ ስለተጠላ ከሮም ሸሽቶ ሄደ፤ ሊያዝ ስለአልተቻለ በ68 ዓ.ም በአሽከሮቹ ተገደለ።

ለውይይት

- 1. የጋየስ ታሊጉላ ድክመቶች ምን ነበሩ?
- 2. ቀላውዴዎስ በመንግሥቱ ውስጥ ያካሄደው ታላቅ ተሃድሶ ምን ነበረ?
- 3. ኔሮ ክርስቲያኖችን ምን እንደአደረገ ገለጹ።

ትምህርት ሠላሳ ስድስት

ቪስፓሲያን /ከ69-79 ዓ.ም/

ጋልባ፤ እቶስና ቪቲሊየስ የተባሉ ሌሎች ሶስት ሰዎች በሮም ውስጥ ሥልጣን ይዘው ነበር፤ ከዚያም ሮማዊ ያልሆነውን ቪስፓሲያን የተባለውን የጦር ጀኔራል የሮም ሠራዊት

ንጉሥ እንዲሆን አደረገው። ይህ ሰው ንጉሥ እንዲሆን በተደረገበት ወቅት ኢየሩሳሌምን በመውረር ላይ ነበር። ኢየሩሳሌምን ለመውጋት ጀምሮት የነበረውን ሥራ ለልጁ ለቲቶ ትቶ ግብጽን ለመውጋትና በቁጥጥሩ ሥር ለማድረግ ሄደ። ርምን በቁጥጥሩ ሥር ለማድረግ ሲል ወደ ርም ከተማ ምንም ዓይነት ምግብ እንዳይሄድ አደረገ፤ ከዚያም ከተማይቱን በቁጥጥሩ ሥር አድርጎ ገዢ ሆነ። በተፈጥሮው ሰዎችን የማስተባበር ተሰጥሎ የነበረው ምሁር ሰው ነበር። በአመራሩ ወቅትም ለሮም አስፈላጊ ለሆኑ ነገሮች ላይ ትኩረት ሰጠ። አምራቲያትርና ከሉሲዩም በመባል የሚጠሩት ሕዝብ ተሰብስቦ የተለያዩ ዝግጅቶችን የሚመለከትባቸው ባለመቀመጫ መሰብሰቢያዎች የተሠሩት በእርሱ ዘመን ነው፤ የእነዚህ ሕንጻዎች ፍርስራሽ አሁንም በሮም ውስጥ ይገኛል። በሮም ከተማ ተቀምጦ ለአሥር ዓመታት ያህል ገዛ።

ቲቶ /ከ79-81 ዓ.ም/

ከቬስፓሲያን ተጥሎ ቲቶ የተባለው ልጁ ነገሠ። በንጉሥነት የቆየው በጣም አጭር ለነበረ ጊዜ ቢሆንም ሮም ከነበሯት ዝነኛ ነገሥታት አንዱ ነበር። ቬስፒያስ በተባለው ኢጣሊያ ውስጥ በሚገኘው ሥፍራ የምድር መንቀጥቀጥ በተነሣ ጊዜ ፖምፔይ የተባለውን ሰው አስወግዶ በአደጋው የተጎዱትን ለመርዳት ከፍተኛ ጥረት አድርጓል። በሮም ውስጥ የተነሣው የእሳት አደጋ በተነሣበት ወቅት ችግረኞችን ለመርዳት ከነበሩት የግሉ የቤት ዕቃዎች አንዳንዶቹን ሸጠ። በጣም ደግ ሰው ነበር፤ አባቱ ይገዛ በነበረበት ጊዜ ያጠራቀመውን ገንዘብ በሚገባ በሥራ ላይ አዋለው። የሞተውም በ40 ዓመቱ ነበር።

ዶሚታን /ከ81-96 ዓ.ም/

ቲቶ ሲሞት ልጅ ስላልነበረው ታናሽ ወንድሙ ዶሚታን ንጉሥ ሆነ። ዶሚታን ጥሩ የምጣኔ ሀብት የሚያውቅ ሰው ነበር፤ የንግድ ሥራ ጉዳዮችም ከእርሱ በታች በነበሩበት ባለሥልጣናት ብልሃት በተሞላው መንገድ ይካሄድ ነበር። ዶሚታን እራሱ በተፈጥሮው ጩካኝ ሰው ነበር ማንኛውንም ተቀናቃኙን ስለሚጠራጠር ብዙ ጠላቶች አፈራ። እርሱን «ጌታ» «አምላክ» ብለው የማይጠሩትን ሁሉ ያሳድድ ነበር። በሕይወቱ ዘመን በጣም ተስፋ የሚያስቆርጥ የገንዘብ ችግር አጋጠመው፤ ሰው ሁሉ ጠላት መስሎ ስለታየው ዓላባቂዎችን አንዱ በአንዱ ላይ ስብት እንዲያመጡለት ያደርግ ነበር። የራሱ ቤተ ሰብ ሰዎች እንኳ አምነውት በሰላም ሊኖሩ ስለአልቻሉ ራሳቸውን ለመከላከል ሲሉ ዶሚታንን ገደሉት።

ዶሚታንም እንደ ኔሮ እንደ አሳዳጅ ይቆጠር ነበር። ክርስቲያኖችን በኃይል ያሳድድ ነበር፤ የዮሐንስ ራእይ የተጻፈው በእርሱ ዘመን ሳይሆን አይቀርም።

ለውይይት

1. ቬስፓሲያን ንጉሥ ሊሆን የቻለው እንዴት ነው?
2. በቬስፓሲያን ዘመን የተሠሩት የትኞቹ ዝነኞች ሕንጻዎች ነበሩ?
3. በአይሁዳውያን ታሪክ ውስጥ ቲቶ ተለይቶ የሚታወሰው በምንድን ነው?
4. ዶሚታንን ከኔሮ ጋር አወዳድሩ።

ትምህርት ሠላሳ ሰባት

የሮሜ የጦር ሠራዊት

በአዲስ ኪዳን ዘመን ልዩና ዳሚ ሙያቸው ወትድርና የነበረ አባሉቹ እስኪባረሩ ወይም በጣም እስኪያረጁ ድረስ የሚያገለግሉበት የጦር ሠራዊት ነበር። በአውግስጦስ ዘመን 18 ሌጊዎች ነበሩ፤ በኋላም 30 ሌጊዎች ሆኑ፤ በኢያንዳንዱ ሌጊዎች ውስጥ 6000 ሰዎች ነበሩ። እያንዳንዱ ሌጊያን 60 የሙቶ አለቆች ነበሩት። በአንድ ሌጊያ ውስጥ ከሚገኙት ዝቅተኛ ግፅረኞች መካከል ከፍተኛው 120 ሰዎች ግዝገቤ የሚያስችለው ሙቶ አለቅነት ነው። የሮም የጦር ሠራዊት ርግግ ባልሆኑ ነገር ግን በትኝ ግዛትነት ከተያዙ ሀገራት በሚመጡ ሕዝብ እንዲጠናከር ይደረግ ነበር።

በሌጊዎች ውስጥ ዕድሜያቸውን በወትድርና አገልግሎት የፈጁና ያረጁ ሰዎች ርግግ ዜግነት ይሰጣቸው ነበር፤ አብዛኛውን ጊዜም ባገለገሉበት ቦታ እንዲሠፍሩ ይደረግ ነበር። በዚህ መንገድ የሮም ዜጎች በመላው ዓለም እንዲበታተኑ ይደረጋሉ። የጳውሎስ አባት የሮም ዜግነቱን ያገኘው በዚህ መንገድ ሳይሆን አይተርም።

በክፍላተ-ሀገር የተከፋፈለው የሮም መንግሥት

የሮም መንግሥት እያደገ ሲሄድ ርግውያን የተለያዩ ሕዝቦችን ግስተዳደር ገድሆባቸው፤ የተለያዩት የመንግሥቱ ክፍሎችም በመካከላቸው ልዩነቶች ይታዩ ጀመር። የሚቻል ከሆነ የሮም መንግሥት በቁጥጥሩ ሥር ሳይረጋቸው ሕዝቦች ራሳቸውን በራሳቸው እንዲያስተዳድሩ ይፈቅድ ነበር። ቢሆንም ይህ መንግሥት ለሮሜ መንግሥት ወዳጅና ታዋቂ ይሆናል የሚል ተስፋ ይጣልበት ነበር።

በመጀመሪያ ታላቁ ሄሮድስ (ገተሥ) በሚል ስያሜ እሥራኤልን ገዛ። በሞተበት ጊዜ ግን ልጆቹ ምድሪቷን ተከፋፈሏት። ይሁዳን ሰግርያንና ኤዶምያስን የሚያጠቃልለው መንግሥት ጨካኝ በነበረው በሄሮድስ ልጅ በአርኬላዎስ ይገዙ ነበር፤ ይህ መንግሥት አስተዳዳሪ በመባል በሚጠራ የሮም መንግሥት ተጫይ የሚተዳደር የሮም ጥፋት አውራጃ ነበር።

በቀጥታ በሮም አስተዳደር ሥር የነበሩት አውራጃዎች ሁለት ዓይነት ነበሩ፡- እነርሱም ሴንላቶሪያልና /አስደሳች/ ኢምፔሪያል /የመንግሥት ጥፋት/ በመባል ይጠሩ ነበር። ሴንላቶሪያል በመባል የሚጠሩት የሚተዳደሩት ፕሮቲንክላር በሚባሉ የሮም ተጠሪዎች ሲሆኑ ኤምፔሪያል በመባል የሚጠሩት ደገሞ በቀጥታ ሥር ለመኖሩ ወታደራዊ ኃይል የሚያስፈልጋቸው አካባቢዎች ነበሩ። እነዚህ የሚተዳደሩት የገገው የገል ተጫይ በሆነ አስተዳዳሪ ነበር።

ጳውሎስ በቆርንቶስ በነበረበት ወትት ጋልቶስ የተባለው ሰው የአካያ ወይም የገሪክ ፕሮቲንክላር /አገረገዢ/ ነበር፤ የሐዋ። 18፡12። ዲንጩኒው ዲላሞስና ሌሎችም የይሁዳ ገዢዎች የሮም መንግሥት ተጠሪዎች ነበሩ። በይሁዳ ውስጥ በሮም አስተዳደር ላይ ከፍተኛ የሆነ ተቃውሞ ነበር።

አስተዳዳሪዎች የሮምን ሌጊዎች የግዝዝ ሥልጣን አልነበራቸውም። እነርሱ ሊያዙ የሚችሉት መጠባበቂያ ተብለው ይጠሩ የነበሩትን የአውራጃው የጦር ኃይል የሆኑትን ወታደሮች ነው። ስለዚህ ባለሥልጣናት ርግውያን ይሁኑ እንጂ በአዲስ ኪዳን የተጠቀሱት ወታደሮች በሙሉ ሶርያውያን ናቸው ግለት ይቻላል። አንዳንድ ጊዜ ከባርነት ነጻ እንደወጡ ሰዎች ያሉ ዝቅተኛ ደረጃ ያላቸው ሰዎች እንደ ንጉሡ ተወካይ ተደርጎ ይሠራባቸው ነበር። ጳውሎስ ከፊቱ ቀርቦ የነበረው ፊሊክስ የተባለው የይሁዳ አስተዳዳሪ ከባርነት ነጻ የወጣ ሰው ነበር፤ የሐዋ. 24:24-27።

ከህብት ላይ የሚከፈል ግብር ነበር፤ በኬላዎችና በንግድ ላይ የሚከፈል ቀረጥ ነበር። ቢሆንም የሚከፈሉት ቀረጦችና ግብሮች አውራጃዎቹን ለመጠበቅ የሚወጣውን ወጪ የማይሸፍኑ ነበሩ። ርግውያን ለሚገዟቸው ሕዝቦች የሚሰጧቸው አገልግሎቶች፣ የጸጥታ ጥበቃና ብልጽግና ለሌሎቹ ሕዝቦች ከሚሰጡት በላይ ነው።

ርግውያን በየአካባቢው የሚገኙት ገዢዎች ቀረጦች እንዲሰበሰቡላቸው ያደርጉ ነበር፤ አለዚያም ሥራው በገል የንግድ ድርጅቶች እንዲካሄድ ይፈቅዳሉ። በእሥራኤል ውስጥ ቀራጮች የተባሉት ሰዎች ቀረጥ ለመሰብሰብ ይሟረቱ ነበር። ጨረታቸው ተቀባይነት ካገኙ የቀረጡን ሙሉ ዋጋ ለመንግሥት ከከፈሉ በኋላ ቀረጡን ከሕዝቡ ይሰበሰቡ ነበር። እነዚህ ሰዎች አብዛኛውን ጊዜ ክፉዎች ሲሆኑ የሚሰበሰቡት ከተወሰነው በላይ የሆነ ቀረጥ ነበር። ትርፍ የሚያገኙት በዚህ ነው፤ ሉቃስ 19:1-10።

አውግስጦስ በእያንዳንዱ አውራጃ ውስጥ የሚገኘውን ሕዝብ ቀረጥ አከፋፈሉን የተሻሻለና ትክክለኛ ለማድረግ ሞከረ። ኢየሱስ በተወለደበት ጊዜ ማርያም ወደ ቤተ ልሔም እንድትመጣ ያደረጋት ይህ የሕዝብ ቆጠራ ነው፤ ሉቃስ 2:1-5። ይህም የተፈጸመው ከክርስቶስ ልደት 6-4 ዓመታት በፊት ባለው ጊዜ ውስጥ ነው። በ6 ዓ.ም ሌላ የሕዝብ ቆጠራ ተካሄዷል፤ ሁለተኛው ቆጠራ የተደረገው በገሊላው ይሁዳ እየተመራ የተከናወነው ዓመፅ በተፈጸመበት ወቅት ነው፤ ሉቃ. 13:15፣ የሐዋ. 5:37።

የሮም መንግሥት በቅኝ ግዛቱ ውስጥ ያሉትን ሰዎች ታማኝ ለማድረግ ይሞክር የነበረበት አንዱ መንገድ የሮም ዜግነትን መስጠት ነው። በአዲስ ኪዳን ዘመን ይህ ስጦታ ብዙ ጊዜ የማይሰጥ የነበረ ከመሆኑም በላይ ዜግነቱ ለተሰጣቸው ሰዎች ከፍተኛ የሆነ ሕጋዊ ማዕረግ ይሰጥ ነበር። ይህ ዜግነት ቂሣር ፊት የመቅረብ መብትም ጭምር ይሰጥ ነበር። ይህ የሮማዊነት መብት አብዛኛውን ጊዜ የሚሰጠው የውትድርና አገልግሎታቸውን ላጠናቀቁ ሰዎች ነው። መቶ አለቃው ለጳውሎስ የሮም ዜጋነት ሊያገኝ የቻለው ብዙ ገንዘብ በመክፈል መሆኑን ነገረው፤ ይህም የተገኘው በጉቦ ነበር ግለት ነው፤ የሐዋ. 22:28። ጳውሎስ የሮም ዜግነትን ያገኘው ከአባቱ ሲሆን ይህንንም መብቱን ቂሣር ፊት ይግባኝ ለመጠየቅ ተጠቅሞበታል፤ የሐዋ. 25:10-12።

በመላው የሮም ግዛት ውስጥ እንደ ነጻ የሚቆጠሩ የከተማ ግዛቶች /መንግሥታት/ ነበሩ። እነዚህ የከተማዎቹ ኗሪዎች በሚገኙበት አውራጃ ውስጥ ካለው የአውራጃ መንግሥት በታች አልነበሩም። ከነጻዎቹ የከተማ መንግሥታት አንዷ አቴና ነበረች።

ሌሎች ከተሞች ደግሞ እንደ ሮም ቅኝ ግዛቶች ተደርገው ይደራጁ ነበር። አብዛኛውን ጊዜ እነዚህ ከተሞች የተቆረቆሩት በሮም ወይም በኢጣልያ ወታደሮች ሲሆን

አሠራራቸው ሮምን እንዲመስል ይደረግ ነበር። በነዚህ ከተሞች ውስጥ ዋናው የመነጋገሪያ ቋንቋ የላቲን ቋንቋ ነበር፤ በከተሞቹ ውስጥ ያለውም መንግሥት በሮም ካለው ጋር ተመሳሳይ ነው። ቅርንጥፍ ፊልጵስቴስ እንደ ሮም ቅኝ ግዛቶች ይቆጠሩ ነበር።

አይሁዳውያን በሮማውያን ላይ ያላቸው ጥላቻ እየተባባሰ ሄደ፤ ነገር ግን ለሮም ይገዙ የነበሩት ግዛቶች ውስጥ ያሉት ብዙዎቹ ሰዎች ግን የሮም አገዛዝ ያተረፈላቸውን ጥቅም ሁሉ ያደንቁ ነበር። የሮም ዜጋ ለመሆንም ከፍተኛ ጉጉት ነበራቸው። በመጀመሪያ ክርስቲያኖች የሮምን መንግሥት ይደግፉ ነበር፤ በኔሮ በተነሣው ስደት ምክንያት ግን ጠሉት።

ለውይይት

1. ሮም በግዛቻቸው ቅኝ ግዛቶች ውስጥ የነበሩትን ሠራዊት ልታጠናክር የቻለችው እንዴት አድርጋ ነበር?
2. የጳውሎስ አባት ሮማዊነትን ሊያገኝ የቻለው እንዴት ነው?
3. ሮም በግዛቻቸው ቅኝ ግዛቶች ውስጥ በምን ዓይነት አስተዳደር ነው የተጠቀመችው?
4. በእሥራኤል ውስጥ ለነበረው የይሁዳ መንግሥት በሮማዊ አስተዳዳሪ መገዛት አስፈላጊ የሆነው ለምንድን ነው?
5. የሮም መንግሥት በእሥራኤል ውስጥ ቀረጥ ይሰበሰብ የነበረው እንዴት ነበር?

ትምህርት ሠላሳ ስምንት

የሮማውያን አስተሳሰብና ፍልስፍና

ሮማውያን የኢስጦኢኮች ትምህርትና /ስቶይሲዝም/ የሌፊቶርስ ትምህርት /ኤፒኪሪያኒዝም/ በመባል የሚታወቁትን ሁለቱን የግሪክ ፍልስፍናዎች ይቀበሉ ነበር።

የኢስጦኢኮች ትምህርት /ስቶይሲዝም/ - በትምህርት 31 እንደተመለከትነው ሰው በራሱ ማስተዋል እንዲተማመን በማንኛውም አቅጣጫ የበላይነት ስሜት እንዲሰማው የሚያደርግ ትምህርት ነው። ይህም ሮማውያንን ወደ መታበይና ራሳቸው እንደ አምላክ ወደ መቁጠር አመራቸው፤ በዚህም ደስ ይሰኙ ነበር።

የሌፊቶርስ ትምህርት /ኤፒኪሪያኒዝም/ - ሰው ለዛሬ ብቻ መኖር አለበት፤ ሥጋዊ ፍላጎቶቻችን ሙሉ በሙሉ መርካት አለባቸው በሚል እምነት የተሞላ አስተሳሰብ ነው። ትምህርቱ ከሞት በኋላ ሕይወት መኖሩን ይክዳል። ይህም ሮማውያንን ደስታን ብቻ ወደ መፈለግና ከታላቅ የሥነ-ምግባር ውድቀት ውስጥ ወደ መዘፈቅ አመራቸው፤ ይህም ለሮም መንግሥት መዳከም ምክንያት ሆነ።

እነዚህ ፍልስፍናዎች ሁለቱም ሰዎችን ወደ ተስፋ መቁረጥ አመሯቸው፤ ለባቸውንም ክርስትናን ለመቀበል እንዲያዘጋጁ አደረጓቸው። በሌላ በኩል ግን በቀድሞይቱ ቤተ

ክርስቲያን ውስጥ ሁለቱም ፍልስፍናዎች ችግር ፈጥረው ነበር፤ ቤተ ክርስቲያንም ለወንጌላዊ ተልዕኮዋ ከነዚህ ጋር መታገል ነበረባት፤ የሐዋ. 17:18።

ለውይይት

1. ኢስሙኢኮችና የኤፌቶርስ ትምህርቶች በርም መንግሥት ላይ ስላስከተሉት ተጽእኖ ተወያዩ።
2. እነዚህ ፍልስፍናዎች የሰዎችን ልብ ለክርስቶስ ምጽአት ያዘጋጁት እንዴት ነበር?
3. ጳውሎስ እነዚህን ፍልስፍናዎች በአቴና እንዴት እንደተጋጠማቸው ተወያዩ።

ትምህርት ሠላሳ ዘጠኝ

የሮማውያን ሃይማኖት

የመጀመሪያው የሮማውያን ሃይማኖት «ሕይወታዊ» በሚል አስተሳሰብ ላይ የተመሠረተ ነበር፤ በዚህ አስተሳሰብ ውስጥ በግንኙነት ነገር ውስጥ አንዳንድ የአምልኮ ሥርዓቶች ሲከናወኑ የሚረካ ወይም ሰላም የሚያገኝ መንፈስ አለ የሚል እምነት አለ። ሕዝቡ በሚከተለው ሃይማኖት በአንድ ዓመት ጊዜ ውስጥ የሚከበሩ ብዙ በዓላት ነበሩ። እኒህ በዓላት በሚከበሩበት ጊዜ ካህናትና ሕይወታቸውን ለጣእታት አገልግሎት የሰጡ ያላገቡ ደናግል ልጃገረዶች አገልግሎት ይሰጡ ነበር። ሌሎች ካህናት ደግሞ የወፎችን በረራ በመመልከት ወይም ለመሥዋዕት የሚቀርቡትን እንስሳት የውስጥ ሰውነት በመመልከት ወደፊት ምን እንደሚሆን ይተነብዩ ነበር።

የሮማውያን ጣእታት ከግሪክ ጣእታት ጋር አንድ ነበሩ። ጁፒተር በግሪክ ዜውስ ይባል ነበር፤ ሚርኩራ ደግሞ ሄርሜን ይባል ነበር። በዚህ መንገድ የሮማን ጣእታት በሙሉ ከግሪክ ጣእታት የተወረሱ ታሪኮችና ግይቶሎጂዎች ነበሯቸው።

በክርስቶስና በሐዋርያት ዘመን የርም መንግሥት ሰዎች ሃይማኖትን እንዲከተሉ ፈቃድ ሰጠ። እንዲያውም ብሔራዊ ሃይማኖቶችን ያበረታታ ጀመር። ቢሆንም በርም ውስጥ ሃይማኖት እየተገነታኮተ ወደ አፈ-ታሪክነት በመለወጥ ላይ ነበር።

ወደ መጀመሪያው ምዕተ ዓመት መጨረሻ አካባቢ የርም መንግሥት በግዛቱ ውስጥ ያሉት ሰዎች ሁሉ ንጉሡን እንዲያመልኩት ማስገደድ ጀመረ። በዓመት አንድ ጊዜ እያንዳንዱ ሰው ለንጉሡ እጣን ለመሠዋዕት ወደ ቤተ-መቅደስ ይሄድ ነበር። ይህንን ያደረገ ለመሆኑም ደረሰኝ ይሰጠዋል። ቀረጥ ከከፈለ በኋላ ግን እንደረለገ ሌሎች አማልክትን ያመልክ ይችላል ነበር። ይህ ይደረግ የነበረው የንጉሡን አንድነት ለመጠበቅ ነበር። ክርስትና በመጣበት ዘመን ግን በርም መንግሥት ግዛት ውስጥ የተለያዩ ሃይማኖቶች ነበሩ፤ ብዙ ሮማውያንም ከአንድ በላይ በሆነ ሃይማኖት ያምኑ ነበር። ብዙዎቹ ሮማውያን መከተል የወደዱት የአይሁዳውያንን ሃይማኖት ነበር፤ እንዲያውም አንዳንዶች ወንጌልን ተቀብለው ነበር፤ የሐዋ. 10።

ለውይይት

1. የመጀመሪያው የሮግውያን ሃይማኖት ምን ነበር?
2. የሮግውያን ጣኦታት ከግሪክ ጣኦታት ጋር የማይቃረኑት ለምንድነው?
3. ሮግውያን በሚገዟቸው ሀገራት ውስጥ ስለ ሃይማኖት ምን ዓይነት ፖሊሲ /መመሪያ/ ነበራቸው?
4. የሮምን መንግሥት አንድ ለግድረግ ምን ዓይነት ሃይማኖታዊ አምልኮ ነበር የተሠራበት?

ትምህርት አርባ

ሮግውያን ለክርስትና የነበራቸው አመለካከት

የሮም መንግሥት በየአካባቢው ለነበሩት ብሔራዊ ሃይማኖቶች በተለይም ለአይሁዳውያን ፈቃድ ሰጠ። ክርስትናም የአይሁድ ሃይማኖት አንድ ክፍል ነው ተብሎ ስለታሰበ በመጀመሪያ ለክርስትናም ተመሳሳይ ነጻነት ተሰጠ። ክርስትና በተጀመረበት በመጀመሪያዎቹ ጥቂት ዓመታት በቆሮንቶስ እንደነበረው እንደ ጋልዩ ያሉ የእንዳንድ የሮም ባለሥልጣናት ውሳኔዎች ክርስትናን ሕጋዊ ሃይማኖት አደረጉት፤ የሐዋ. 18፡12-17። ዓመታት እያለፉ ሲሄዱ ሰዎች በክርስቲያኖችና በአይሁዳውያን መሃከል ያለውን ልዩነት እየተረዱ መጡ፤ ብዙዎቹም ክርስቲያኖችን ጠሉዋቸው። ለጥላቻቸው ከፈል መንግሥቱ የነበረው አለግወትና የተሳሳተ ዜና መስማት ነበሩ። ክርስቲያኖች ልጆችን እየጥሉ ይበላሉ ብለው አሰቡ። ሌሎች ደግሞ ክርስቲያኖች ነቀፉ የሌለበት ኑሮ ስለሚኖሩና ስለሚመጣው ፍርድ ቀን ስለሚናገሩ ጠሉአቸው። በክርስቲያኖችም ላይ ሰብዓዊነትን ይጠላሉ የሚል ክስ አቀረቡባቸው።

ንጉሡ ኔሮ ሮምን በማቃጠሉ ምክንያት እርሱ ሲወነጀል እርሱ ደግሞ ክርስቲያኖችን ወነጀለ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ክርስትና እንደ ሕገ-ወጥ ሃይማኖት ተቆጠረ፤ እጣኞችም እንዲገደሉ ተደረገ። በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ወንዶች ሴቶችና ሕጻናት በስቅላት፣ በመቃጠል ወይም ለአራዊት በመጣል እንዲገደሉ ተደረጉ።

ከጊዜ በኋላ ደግሞ ክርስቲያኖች ለሮም ንጉሥ የዕጣን መሥዋዕት ለማቅረብ እምቢተኞች ናቸው የሚል ክስ ቀረበባቸው። ሮግውያን ይህንን እንደ አርበኝነት ይቆጥሩት ነበር፤ ክርስቲያኖች ግን ለእግዚአብሔር የሚገባውን አምልኮ ለሰው አንስጥም ብለው እምብረተኞች ሆኑ።

አይሁዶች ሮግውያንን ለመዋጋት መነሣታቸው

አይሁዶች ከዚህ በፊት በተለይ በሃይማኖታዊ ምክንያቶች በሮም ላይ ተነሥተው እንደነበር አጥንተናል። የመጀመሪያው በኔሮ ዘመን-መንግሥት ነበር /ከ60-68 ዓ.ም/። ጳውሎስና ጴጥሮስ የተገደሉት በዚህ ጊዜ ነበር። ትምህርት 12ን ተመልከቱ።

አይሁዶች እንደገና በ132 ዓ.ም በሃድሪያን ዘመን መንግሥት በሮግውያን ላይ ተነሡ፤ ቢሆንም ዳግመኛ ተሸነፉ። ከእነርሱም አርባ ሺህ ያህሉ ተገደሉ። በዚህ ወቅት

የይሁዳና የኢየሩሳሌም ስም እንኳ ተለወጡ። የአይሁድም ሕዝብ እስከ ምድር ዳርቻዎች ሁሉ ተበተኑ። አይሁዶች ወደ ገዛ ምድራቸው ወደ እሥራኤል መመለስ የጀመሩት በትርብ ጊዜ ነው።

ለውይይት

1. ሮማውያን ለክርስትና በነበራቸው አመለካከት ላይ ተወያዩ።
2. እግዚአብሔር አይሁዳውያን ሀገራቸውን እንዲያጡና ወደ ተለያዩ ሀገሮች እንዲበታተኑ ያደረገበትን ምክንያት ተወያዩ። ዘዳገም 30ን እንብቡ።

ትምህርት አርባ አንድ

የአይሁዳውያን ጦርነትና የኢየሩሳሌም መከበብ

የሶርያው አንቲዩክስ ኤሊፉነስ ከክርስቶስ ልደት 163 ዓመታት በፊት ኢየሩሳሌምን በጉልበት ከያዘበትና ቤተ መቅደሱን ካረከሰበት ጊዜ ጀምሮ በእሥራኤል ውስጥ ብዙ ዕረፍት ግጣትና ሁከት ነበር። የመታብያን ዓመፅ በሓሳዋንያን ነጋሚ ዘር ዘመነ መንግሥት ይሁዳ የተገዛችበትን 100 የሁከት ዓመታት አስከተለ። ከዚህ ቀደም እንደተግርገው አይሁዳውያን በባዕድ ሰዎች እየተገዙ ከተቀበሉት የበለጠ መከራ በሓሳዋንያን ነጋሚ ዘር ዘመነ መንግሥት ተቀብለዋል። የሮም የጦር ጀኔራል የነበረው ፖምፔይ አርስተቡለስንና ሂርካነስን እንዲያስታርቅና እንዲዳኝ እስከተጠየቀበት ጊዜ ድረስ ሥልጣን ለመያዝ ያላደረገው ትግል ይደረግ ነበር! በሀገሪቱ ውስጥ የሥነ ምግባር መንኮታኮትና ውድቀት ይታይ ነበር። ፔምፔይ ከሠራዊቱ ጋር ወደ ኢየሩሳሌም መጣ! የሚታወቁትን ሁሉ ድል አደረገ፤ ሀገሪቱንም ከሮም አገዛዝ ሥር አደረጋት። ይህም የሆነው ከክርስቶስ ልደት 63 ዓመታት በፊት ነው።

ተላውዴዎስ በሮም ነገሶ በነበረበት ዘመን የታላቁ ሄሮድስ የልጅ ልጅ የነበረውን ተዳግዊ ሄሮድስ አገሪጳን በይሁዳ፣ በሰማርያና በገሊላ ላይ አነገሠው! እርሱም ከ40-44 ዓ.ም ገዛ። ቢሆንም በእርሱ ዘመነ መንግሥት በሄሮድስ ቤተሰብና በአይሁዳውያን መሃከል ብዙ መለያየትና ጸብ ነበረ። እርሱ በድንገት በሞተበት ወቅትም /የሐዋ. 12:20-23ን ተመልከቱ/ አይሁዳውያን እንደገና በሮማውያን አስተዳዳሪዎች እጅ ወደቁ።

በዚያን ጊዜ በይሁዳና በአካባቢው በነበሩት አውራጃዎች ብዙ ዘራፊዎች ነበሩ። አያሌ አስተዳዳሪዎች በተለይም እነ ፊልክስ፣ ፊስጦስ፣ አልቢነስና ፍሎረስ በመባል የሚታወቁት በዚያ የነበሩትን ሁከቶች ጸጥ ግድረግ አልቻሉም። እንዲያውም ፊልክስ፣ አልቢነስና ፍሎረስ ፍርድን በግጉደላቸውና ሕዝቡ መንግሥትን እንዳይታዘዝ የሚያደርጉ ተግባሮችን በመፈጸማቸው ተጨማሪ ችግር አስከተሉ።

ተዳግዊ አገሪጳ የነበረው ዳግግዊ ሄሮድስ አገሪጳ አይሁዳውያን ከሮማውያን ጋር ጦርነት ለመግጠም የነበሯቸውን ጉጉቶች እንዲተዉ ለግድረግ ሞከረ። ቁጥር ፍሎረስን የሚተካ ሌላ ሰው እስኪልከላቸው ድረስ እንዲታዘዙት ሊያላምናቸው ሞከረ። የዚህ ሰው ስም በአዲስ ኪዳን ውስጥ በሐዋ. 25:13፣ በሐዋ. 26:32 ውስጥ ተጠቅሷል።

ከሕዝቡ አንዳንዶች ስለተነሡበት አግሪክ ኢየሩሳሌምን ትቶ ወደ ሮም ሄደ፤ በዚያም ትምህርት ቀጠለ።

በዚያኑ ጊዜም አንዳንዶች አይሁዳውያን በትምህርት 20 ውስጥ በተሰጠው ካርታ ላይ ወደምትገኘውና ማሳዳ በመባል ወደምትጠራው የሮማውያን ምሽግ በመሄድ ብዙ ወታደሮችን ገደሉ፤ ከራሳቸውም ወገኖች አንዳንዶችንም በቁጥጥር ሥር አዋሉ።

የሊቀ ካህኑ የአናንያ ልጅ የነበረው ኤሌኤዘር የቤተ መቅደሱ አለቃ ነበር፤ ከማንኛውም የባዕድ ሀገር ሰው የሚመጣውን ማናቸውንም ዓይነት ስጦታና መሥዋዕት እንዲቀበሉ በባለ ሥልጣን ቦታ ሆነው ይከላከሉ የነበሩትን ለመከላከል ሞከረ። ዩሲፈስ በተባለው የአይሁድ ታሪክ ጸሐፊ አስተያየት አይሁድ ከሮማውያን ጋር ያደረጉት ጦርነት መንሥኤ ካህናት ከማንኛውም የባዕድ ሀገር ሰው በቤተ መቅደሱ የሚመጣውን መሥዋዕት ላለመቀበል መወሰናቸው ነው። ይህም የንጉሡን መሥዋዕቶች መቃወም ነው። በዚሁ ጊዜ ለገዢዎች በልማድ ይቀርቡ የነበሩትም መሥዋዕቶች ቆሙ። የከተማዬቱ መሪ የነበረውም ሰው በከተማይቱ ውስጥ የነበረውን ዓመፅ ሊቆጣጠር ባለመቻሉ ወታደራዊ ርዳታ ለማግኘት ለፍሉረስና ለአግሪክ ጥያቄ አቀረበ። አግሪክ የላካቸው 3000 ፈረሰኞች በከተማይቱ ላይኛው ክፍል ማለትም በጽዮን ተራራ ገዢውንና ሊቀ ካህኑን አገኛቸው። /የጽዮን ተራራ የት እንዳለ ለማየት የኢየሩሳሌምን ከተማ ካርታ ተመልከቱ/ በዚህ ጊዜ በከተማይቱ ላይኛው ክፍል የነበሩት በከተማይቱ ታችኛው ክፍል ከነበሩት ቤተ መቅደሱን ለመቀማት ሰባት ቀናት የፈጀ ጦርነት ጀመሩ። ከሮም የተላኩ አስተዳዳሪ የነበረው ፍሉረስ ጦርነቱ እንዲቆጣጠል ስለፈለገ ምንም ሳያደርግ ቀረ።

«ሰይፎች» የሚል ትርጉም ባለው «ሲካሪ» በሚባል ስም ይጠራ የነበረው የዓመጸኞች ቡድን ድፍረቱ እያደገ ሄደ። የንጉሡን ወታደሮች ከከተማው ላይናው ክፍል አስወጣቸው፤ የሊቀ ካህኑን የሀናንያን ቤት፤ እንዲሁም የአግሪክንና የበርኲቅን ቤት አቃጠለ። አበዳሪዎች ያበደሩባቸውን ውሎች ለማጥፋትና ተበዳሪዎች የተበደሩበት ማስረጃ እንዲወድም መዝገብ ቤቱን ለማቃጠል እሳት አያያዘ። ከዚያም የቡድኑ ላባሎች መሬት ውስጥ በሚገኙ ዋሻዎች ተደብቀው በነበሩት በገዢዎችና በሊቀ ካህኑ ላይ ተነሡ። ሊቀ ካህኑ ሐናንያ፤ ወንድሙ ሕዝቅያስና ከወታደሮቹ ብዙዎቹ ተገደሉ።

የቤተ መቅደሱ አለቃ የነበረው ኤሌኤዘር ከቡድኖቹ የአንዱ መሪ ነበር። ሕዝቡ ዔሊኤዘርን ሌሎች ወታደሮችን እንዳይገድል ለመኮት። ሚኒሊስ የተባለው ሮማዊ የጦር ጀኔራል ሕይወታቸውን ቢያድንላቸው የጦር መሣሪያዎቻቸውን እንደሚሰጡ የሚገልጽ መልእክት ለዔሊኤዘር ላከበት። ቢሆንም የጦር መሣሪያዎቻቸውን እንዳስረከቡ ወዲያውኑ የዔሊኤዘር ሰዎች ወታደሮቹ በሙሉ ከበቡና ከሚኒሊስ በስተቀር ሁሉንም ገደሉአቸው። ከሮም ወታደሮች መሃከል በወረራው ተካፋይ ሆነው ከነበሩት ጥቂቶቹ ተገድለው ነበር፤ ቢሆንም ይህ ድርጊት ለአይሁድ ጥፋትና ውድቀት መጀመሪያ ሆነ። በኋላ ግን ዔሊኤዘር ወደ ማሳዳ አመለጠና በዚያው ተገደለ።

ዔሊኤዘርና ሰዎቹ በኢየሩሳሌም የሮምን ወታደሮች በገደሉበት ወቅት ፍሉረስ ደግሞ በቁጥርያ የነበሩ 20000 አይሁዳውያን እንዲገደሉ አደረገ። ይህም በሕዝቡ ዘንድ ከፍተኛ ቁጣ አስነሣ። አይሁዳውያን በአያሌ ቡድኖች ተከፋፈሉና በሶርያ የሚገኙትን ብዙ መንደሮች ዘረፉ።

የይሁዳ፣ የሰማርያና የገሊላ ከተሞች በሙሉ ለሁለት ሠራዊት ተከፈሉ፤ የመጀመሪያው ሠራዊት ይመራ የነበረው «ሲካሪ» እየተባለ ደጠራ በነበረው ቡድን መሪዎች በኔሊኤዘርና በጥሐንስ ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ ሰዎሉን ይባል በነበረው በኤዶማውያን መሪ ነበር። እኒህ ሰዎች ቀን በውጊያ ላይ ሌሊት ደግሞ በፍርሃት ውስጥ ይኖሩ ነበር። ከተሞቹ በሞቱ ወንዶች፣ ልቶች ሕጻናት ራሳቸው ተሞሉ።

በአይሁዳውያን ላይ ጥላቻ የነበራቸው የእስክንድርያ ከተማ ነዋሪዎች፣ በከተማይቱ ውስጥ የነበሩ ሁለት ሌጊያን የርም ወታደሮችና ከሊቢያ የመጡ ሌሎች ሰዎች በእስክንድርያ ውስጥ ይኖሩ የነበሩትን ሃምሳ ሺህ አይሁዳውያን አረፏቸው። እነርሱን በመገደል ብቻ ሳይመለሱ ቤተኛቸውን ከዘረፉ በኋላ በእሳት እቃጠሉ።

ሴስቲየስ የተባለው የርም ሠራዊት አካሄድ በሶርያ አገጽኪያ የነበረውን 12ኛውን ሌጊያን በሙሉ፣ ከብዙ ወታደሮች፣ ፈረሰኞችና ቀስተኞች ጋር ይዞ ወደ እሥራኤል ምድር መጣ። አግሪኣም እራሱ እንደ መሪ ሆኖ ከዚህ ሠራዊት ጋር ተቀየጠ፤ በአንድነትም ሆነው ወደዘረፉበትና፣ ከተሞችን እያቃጠሉ ወደያዙበት ወደ ገሊላ ዘመቱ። ኢዩኢን ያዙ፤ ሙላውንም ገሊላ በቁጥጥራቸው ሥር አደረጉ። አይሁዳውያን ተቃዋሚዎች ሸሸተው ወደ ተራሮች ሄዱ፤ ቢሆንም በርማውያን ሠራዊት ተከብበው ስለነበር 2000 ያህሉ ታሪዱ። ሴስቲየስ ከሠራዊቱ ጋር ሆኖ ጉዞውን ወደ ኢየሩሳሌም ተጠለ፤ ኃይለኛ ተቃውሞ ስለገጠመው ግን ከከተማይቱ አምልጦ ሸሸ። ሠራዊቱ ኢየሩሳሌምን ትቶ ሲሄድ፣ ብዙ አይሁዳውያን ከኋላቸው ተከትለው በመሄድ ሴስቲየስ አንቲኣሪስ በሚባል ሥፍራ በዕረፍት ላይ በነበረበት ወቅት ከወታደሮቹ መሃከል ስድስት ሺውን ገደሉ። ወታደሮቹ በሚሸሹበት ጊዜ የጦር መሣሪያቸውን እየጣሉ ስለሄዱ አይሁዶች በኋላ መሣሪያዎቹን አንሥተው ከርማውያን ጋር ተዋጉበት።

አይሁዶች የርምን ወታደሮች ግረዳቸው ደግሰቶ ከተማ ሲሰግ በከተማይቱ ውስጥ የነበሩትን አይሁዳውያን በሙሉ መገደል ተጀመረ። በዚያን ወቅት በደግሰቶ ውስጥ አሥር ሺህ አይሁዳውያን ነበሩ።

ሴስቲየስ ይህንን ያህል ሽንፈትና ታላቅ የወታደሮች እልቂት ከደረሰበት በኋላ አይሁዶች ስለአስነሡት ዓመፅ ለመግለጽና አስተዳዳሪ የነበረውንም ፍሎረስን ለመወንጀል ወደ ኒር መልእክተኞችን ላከ። አይሁዳውያንም በኢየሩሳሌምና በሌሎቹ የሀገሪቱ ክፍሎች ሆነው ለሚመጣው ወረራ ለመዘጋጀት ከሄዱበት ተመለሱ። ሠራዊታቸውን የሚያስተባብሩና የሚመሩ ብዙ የጦር ጄኔራሎችን መረጡ። ስለአይሁዳውያን ጦርነት ታሪክ የጻፈው ዩሲፈስ የተባለው ሰው እጃቸውን ለርማውያን ከሰጡት የጦር ጄኔራሎች አንዱ ነበር። ኢየሩሳሌም በተከበበችበት ወቅት ዩሲፈስ ሕዝቡን እጃቸውን ለርማውያን እንዲሰጡና ቤተ መቅደሱንና ሀገራቸውን እንዲያድኑ ለመናቸው።

ሴስቲየስ በእሥራኤል ውስጥ ተሸንፏል የሚል ዜና ለኒር ደረሰው። ስለዚህ ስለእሥራኤል አካባቢ የሚያውቀውንና ልምድ የነበረውን ጴስፖሲያን የተባለውን የጦር አካሄድ ከልጁ ከቲቶ ጋር ላከው። ጴስፖሲያን ወደ ሶርያ ሄዶ በዚያ የነበሩትን የርምና በአካባቢው የነበሩትን ነገሥታት የጦር ኃይሎች ሲያሰባስብ ቲቶ ደግሞ ወደ እስክንድርያ ሄዶ 15ኛውን ይዞ መጣ።

ኢስፖሊያንና ቴቶ አንዳንድ ከተሞችን በጉልበት ሲይዙ በገሊላ፣ በሰማርያና በይሁዳ የሚገኙ አንዳንድ ከተሞችን ደግሞ በስምያንት ያዙ። አንዳንዶቹ ከርም ሠራዊት ጋር ማጋጠም ጀመሩት ምንም እንኳን በሙገንዘብ እጃቸውን ሲሰጡ፣ የተቃውሞ ሠራ የነበሩት አንዳንድ አይሁዳውያን ግን እየሸጡ ወደ ኢየሩሳሌም ሄዱ።

በኢየሩሳሌም ውስጥ እርስ በእርሳቸው የሚዋጉ ብዙ የአይሁዳውያን ቡድኖች ነበሩ። ቀናተኞች እየተባሉ ይጠሩ የነበሩት የአንድ ቡድን አባላት ሕዝቡ ከነርሱ ቡድን ውስጥ እንዲቀየጥ በሚያደርጉት ጥረት ወገኖቻቸው የሆኑትን አይሁዳውያን ወደ ገደለበትና ወደዘረፋበት ከተማ እንዲያስገቧቸውና እንዲረዷቸው በደቡብ ይኖሩ ለነበሩት ኤደማውያን መልእክት ላከባቸው። ሕዝቡ በዚያን ወትት የሞቱትን ሰዎች ለመትበር ተርቶ ከወደተበት ለግንሳት እንኳ በፍርሃት ተወጠው ነበር።

የተለያዩ ቡድኖች እርስ በርሳቸው ይዋጉ በነበረበት ወትት ቬስፖሊያን ንጉሥ እንዲሆን ተጠርቶ ወደ ርም ሄደ። አዲሱ የርም ጦር ሠራዊት አባሃር ቴቶ ከተማይቱን በቁጥጥሩ ሥር አደረገ። ርማውያን ድንጋጦችንና ስለታዎ ቀስቶችን የሚያስፈነጥሩ ማሪያዎች ነበሩዋቸው። አይሁዳውያን እነዚህን ማሪያዎች በግቃጠል ለግጥሩት ጀብሩ የተዋላው መከራዎችን አደረጉ።

አይሁዳውያን በከተማይቱ ዙሪያ ሶስት ገንቦችን ገንብተው ነበር፤ ርማውያንም ከገንቡ ላይ ሆነው የሚዋጉዋቸውን አይሁዳውያን መከላከልና በነዚያም ላይ ሆነው በገንቡ ላይ ያሉትን በድንጋጦችና በተስተኛ ማታት የሚያስችሏቸው ሶስት ረሃዥም ገንቦችን ገቡ። ወረራው በተጀመረበት በአሥራ አምስተኛው ቀን ሶስተኛው የከተማይቱ ገንብ ፈረሰ፤ በሃያ አራተኛው ቀን ደግሞ ሁለተኛው ገንብ ፈረሰ። በዚያኑ ጊዜ በሶስተኛውና በሁለተኛው ገንብ በኩል ወደ ከተማይቱ ጎዳናዎች ጉዞአቸውን ጀመሩ። የመንገዶቹ ጠባብነት የቴቶን ወታደሮች ቶሎ ቶሎ አላሰልፍ ቢልም ቴቶ ወታደሮቹ ከተማይቱን እንዲያፈራርሱ አላደረጋቸውም። ቴቶ ከአንዳንድ ገበዝ ወታደሮቹ ጋር ሆኖ በትጥሩ ላይ ቆሞ ወታደሮቹ ከጠባቦቹ ሙተላለፊያዎች እስኪወጡ ድረስ በአይሁዳውያን ላይ ድንጋጦችንና ቀስቶችን ይወረውር ነበር።

በኢየሩሳሌም የነበሩት ሕዝብ የተሠቃዩበት በከተማይቱ ውስጥ በነበረው መለያየት ብቻ አልነበረም፤ በረሃብ ምክንያትም ከፍተኛ ሥቃይ ደርሶባቸው ነበር። ከትጥሩ ውጭ የነበረው ዩሲፊስ አይሁዳውያን እጃቸውን እንዲሰጡ ለመናቸው ብዙ ሕዝብ አዳግቸውን በመለወጥ ለርማውያን ታግኝ ሆነው ትገኙ፤ ብዙዎችም እንደፈለጉ በሀገሪቱ ውስጥ እንዲንተላተሉ ከቴቶ ነጻነት ተሰጣቸው። ቢሆንም በከተማይቱ ውስጥ አንድ ሰው አዳግ። ለውጭ የርማውያን ተባባሪ ሆኖ ቢገኝ ዘራፊዎች ያርጹት ነበር። ዘራፊዎች ሀብታም የነበሩትን አይሁዳውያን መሄረፍ ሲፈልጉ ለመከዳት አስበዋል የሚል ክስ አትርበው ከገደሏቸው በኋላ ሀብታቸውን ይወስዷቸው ነበር።

በከተማይቱ ውስጥ የምገብ ችግር እየተባባሰ ሲሄድ ዘራፊዎች የሰዎችን ቤቶች ማበርበር ጀመሩ። ሰዎቹ የምገብ ችግር ካልነበረባቸው ምገብ ደብተዋል የሚል ክስ ተርቦባቸው ይገደሉ ነበር። ከረሃብ የተነገ ደክመው ወይም ታመው ሲገኙ ግን ዘራፊዎቹ ሰዎቹ ለየት እንድትታረቡ አውቀው ላይገድሉ ይተግላቸው ነበር። ብርቱ የነበሩ ሰዎች ከብቲ በላይ የሆነ ምገብ ሲኖራቸው ብዙዎች ግጭ ካነከተለባቸው ችግር በተጨማሪ

በምግብ እጦት ይሠቃዩ ነበር። ግንም ሰው ምግብ ለማግኘት ሌሊት ከከተማይቱ ወጥቶ ለመሄድ ቢሞክር ሲመለስ ይወስድበት ነበር። አብዛኛውን ጊዜ ከከተማይቱ ውጪ የሚገኘው ጦር በከተማይቱ ውስጥ ያሉት ሰዎች እንዲደናገጡ እነዚህ ሰዎች የያዙትን ምግብ ከተማ በኋላ ይሰጥላቸው ነበር። በዚህ መንገድ ብዙዎች ስለተሰቀሉ በገንቡ ላይ መስተል የግፍሚያ ሥፍራ ጠፉ።

ርግውያን በትጥርኛ በኩል ወደ ከተማይቱ ለመወርወር ብዙ ዛፎችንና ቁሻሻ ቆለሉ፤ አይሁዳውያን ግን በእሳት አቃጠሉት። ስለዚህ ራቱ ግንም ምግብ ፍለጋ ከተማይቱን ጥሉ እንዳይወጣ ለመከላከል በከተማይቱ ዙሪያ ግንብ አስገነባ።

ረሃቡ እየተባባሰ በመምጣቱ በከተማይቱ ውስጥ ብዙዎቹ ሞቱ፤ አስፈሪ ጸጥታ በከተማይቱ ውስጥ ነገሠ። አንዲት ግርያም የምትባል ሴት የገሃ ልጇን ገድላ ጠብላ አስከመብላት ደረሰች። ሕዝቡ ሊሞቱ ሲቃረቡ ፈታቸውን ወደ ቤተ መቅደስ ያዞሩና ይሞቱ ነበር። ረሃቡ በከተማይቱ የነበሩት ዘራፊዎች እንኳ የሚበሉት እስኪያጡና ከከተማው ውጪ ያሉትን ርግውያን በውስጡ ላሉት ምን ያህል ምግብ እንደሚያገኙ እያሳዩ በማስተምጀት እስኪያስቃዩዋቸው እየተባባሰ ሄደ። ብዙዎች ግንቡን እየዘለሉ ኢየሩሳሌምን ትተው ሄዱ።

አንዳንዶች ከተማይቱን ጥለው ሲሸሹ ወርቅ በሆዳቸው ውጠው ይወጡ ነበር። ከከተማ ውጪ ያሉት ዓረቦችና ሶርያውያን ይህንን ሲሰሙ ወርቁን ለማግኘት ይይዟቸውና ሆዳቸውን ይዘረገፉአቸው ነበር። አይሁዳውያን እንደት አድርገው ወርቅ ከከተማ እንደሚያወጡ ራቱ ሲሰማ ከመሃከላቸው አንድ ሰው እንደዚያ ዓይነት ድርጊት ቢፈጽም የሚገደል መሆኑን በመገለጽ ለርግውያን ወታደሮች ማስጠንቀቂያ ሰጣቸው።

በየዕለቱ ውስጥ የሚፈጸመው አሳዛኝ ድርጊት እየተባባሰ ሄደ። ዩሲሬስ ሌላ ግቡን ሊመታ ያልቻለ ልመና ለአይሁዳውያን እጃቸውን እንዲሰጡ አቀረበላቸው፤ ቢሆንም በውትድርናና በውጊያ ውስጥ የነበሩት አይሁድ ውጊያቸውን ቀጠሉ። ራቱ ከተማይቱንም ሆነ ቤተ መቅደሱን ማፍረስ ስለአልፈለገ ርግውያን እንደገና ከተማይቱ ውስጥ ለመግባት ሲሉ ወደ ገንቡ ላይ መውጫ ሠሩ። ከተማይቱ በተከበበች በሰባ ሁለተኛው ቀን የአንቶኒያ ምሽግ ፈረሰ፤ ከዚህም በኋላ በአሥራ ሁለተኛው ቀን በየዕለቱ ይቀርብ የነበረው መሥዋዕት ቆመ። ቢሆንም አይሁዳውያን ተቃውሞአቸውን ሲቀጥሉ ብዙ የራቱ ወታደሮችም አለቁ፤ የቀሩት የራቱ ወታደሮች ይህንን ለመበቀል በቤተ መቅደሱ ላይ እሳት ለኮሱ። ከተማይቱ በተከበበች በአንድ መቶ አምስተኛው ቀን የከተማይቱ ታችኛው ክፍል ተቃጠለ። ራቱና ብዙዎቹ አለቆች ወደ ቤተ መቅደሱ ውስጥ ሲገቡ ከዚያ ቀደም ብሎ ከተነገራቸው ይበልጥ የተዋበሆና አገኙት። ቤተ መቅደስ ፈጽሞ እንዳይፈረስ ለመከላከል ሞከረ፤ ነገር ግን ለበቀልና ለመዝረፍ ዕድል ያገኙትን ወታደሮች በፍጹም መቆጣጠር አልተቻለም። ቤተ መቅደሱ ሲቃጠል የተመለከቱት በከተማው ውስጥ የነበሩት አይሁዶች በሙሉ አለቀሱ።

ቤተ መቅደሱ ሲቃጠል ከተማይቱም አብሮ አከተመላት፤ የርም ወታደሮች በከተማው ውስጥ የነበረውን ግንኛውንም ነገር አቃጠሉ። ከመፍረስና ከመቃጠል የተረፉት ሶስት ወደ ላይ ቀጥ ብለው የተሠሩ ግንቦችና ከከተማይቱ በስተ ምዕራብ የነበረው ግንብ ብቻ

ነበሩ። ይህም ታላት ውበትና ዝና የነበራት ከተግ ፍጻሜ 134 ቀናት የፈጀውም ወረራና ከበላ ግዝተሚያ ሆነ።

አንድ የአይሁድ ታሪክ ጸሐፊ ዘጠና ሰባት ሺህ አይሁዳውያን ተግርክው እንደተወሰዱና በውጊያና በረሃብና አንድ ግሊዮን አንድ መቶ ሺህ አይሁዳውያን ሕይወታቸውን እንዲጡ ጽፏል። ወረራው በተከናወነበት ጊዜ ፋሲካን ለግክበር ከሀገሪቱ የተለያዩ ክፍሎች መጥተው የነበሩ ብዙ ሰዎች በኢየሩሳሌም ውስጥ ነበሩ።

ቲቶ መላውን ሀገር በቁጥጥሩ ሥር ካደረገ በኋላ በድል አድራጊነት ወደ ሮም ተመለሰ።

ከክርስቶስ ልደት 587 እስከ 518 ዓመታት በፊት ባሉት ጊዜያት መሃከል አይሁዳውያን በስደት ከነበሩበት ጊዜ በስተቀር ቤተ መቅደሱ በንጉሡ ሰሎሞን ከተሠራበት ጊዜ አንሥቶ ለመጨረሻ እስከፈራረሰበት ጊዜ ድረስ በጥምት ለ1130 ዓመታት ያህል ያለግዳረጥ አገልግሎት ሰጥቷል። ሰሎሞን ቤተ መቅደሱን አሠርቶ የጨረሰው ከክርስቶስ ልደት 959 ዓመታት በፊት ነው፤ 1 ነገሥት 6፡1፤ 1 ነገሥት 8፡10-11፤ 2 ዜና 6፡12-42።

ለውይይት

1. ከ66-70 ዓ.ም ለነበረው የአይሁድ ጦርነትና የኢየሩሳሌም ወረራ መንሥኤ የሆኑትን አንዳንድ ጥቂቶች ዘርዝሩ። ትምህርት 7፡ 8ንና 9ን ተመልከቱ።
2. ከሮግውያን ጋር የተደረገው ጦርነት የተጀመረው በየትኛው ልዩ ድርጊት ነው?
/አለቆችና የባዕድ ሀገር ሰዎች ያመጡ የነበረውን መሥዋዕት ለመቀበል እምቢተኛ መሆን።/
3. አንዳንድ አይሁዳውያን ለሮግውያን እጃቸውን የሰጡት ለምንድን ነበር?
/የሮምን ሠራዊት ለግሸነፍ መነሣት ወደ ጥት የሚያደርሳቸው መሆን
ስለተመለከቱ።/
4. አይሁዶች ለመሸነፋቸው እራሳቸው ምክንያት የሆኑት በምን ዓይነት መንገድ ነበር?
/እርስ በራሳቸው በመለያየታቸውና አንዱ አንዱን የሚዘርፍ በመሆናቸው።/
5. በኢየሩሳሌም ውስጥ ለነበረው ሥቃይ መንሥኤ የነበሩት ሁለት ዋና ዋና ምክንያቶች ምን ነበሩ?
/እርስ በራሳቸው እንዲዘራረቱና እንዲጋደሉ ያደረጋቸው በመሃከላቸው የነበረው ልዩነትና ረሃብ/
6. በወረራው ወቅት አይሁዶች በፈጸሟቸው አንዳንድ ኢስባካዊ ድርጊቶች ላይ ተወያዩ።
7. በቤተ መቅደስ ግምለክ ከተጀመረ እስከ 70 ዓ.ም ምን ያህል ጊዜ ይሆናል?
/ቤተ መቅደሱ በሰሎሞን ከተሠራ በኋላ 1130 ዓመታት/
8. የአይሁድ ጦርነት ስንት ዓመት ወሰደ?

9. ኢየሩሳሌምን ለመከበብ ሰንት ጊዜ ወሰደ?

/አንድ መቶ ሠላሳ አራት ቀናት/

10. ከወረራው በኋላ ከተማይቱ ውስጥ ምን ቀረ?

/ሶስት ረኅዥም ግንቦችና በምዕራብ በኩል የተገነባው ግንብ በከፊል ክፍለ/

ኢየሩሳሌም ከመወረሯ በፊት በዚያ የነበሩ ክርስቲያኖች በዮርዳኖስ ወንዝ በኩል አምልጠው ፔላ ወደ ተባለ ሥፍራ ሄዱ።

ከተማይቱ በባዕድና በራሷ ሠራዊት የምትከበብበት ጊዜ መምጣቱ ከተማኖና ቤተ መቅደሱ ፈጽመው የሚፈርሱበት ጊዜ የመቃረቡ ምልክት መሆኑን ኢየሱስ አስቀድሞ ተናግሯል፤ ማር. 13:27ና ሉቃስ 19:41-44ን ተመልከቱ።

ትምህርት አርባ ሁለት

ግጠቃለያ - በብሉይና በአዲስ ኪዳናት ዘመናት መሃከል ከነበረው ጊዜ የምናገኛቸው ትምህርቶች

1. የአይሁዳውያን አለመታዘዝ በነቢያት በተነገረው ማስጠንቀቂያ መሠረት ምርኮንና መለያየትን አመጣ፤ ዘዳግም 29። እግዚአብሔር በማስጠንቀቂያም ሆነ በቃል ኪዳን መልክ የተነገረውን ቃሉን ይፈጽማል፡ ዘኁል. 23:19።

2. በቤተ መቅደስ ሲከናወን የነበረው የአምልኮ ሥርዓት መቋረጥ ብዙ አይሁዳውያንን ሕጉንና ነቢያትን ትንቢትን በግላቸው እንዲያጠኑ አደረጋቸው።

ምውት የሆነ ሥርዓት ከመፈጸም ይልቅ ለአይሁዳውያን የእግዚአብሔርን ቃል ግጥናት ማወቅ የበለጠ ትርፍ ነበረው።

የአምልኮ ሥርዓታችንና ክርስቲያናዊ ልማዶቻችን ቢቀሩ እምነታችን ጸንቶ ይቆማልን?

3. አይሁዳውያን መበታተናቸው በሌሎች ሕዝቦች ባሕልና ቋንቋ ውስጥ መግባትን የሚመለከት መለያየት በመሃከላቸው አስከተለ፤ ቢሆንም ስለ እግዚአብሔር ቃል የነበራቸውን መረዳት አሰሩላቸው፤ በአሕዛብ መሃከል ሲኖሩም ለሌሎች ብርሃን ሆነው እንዲኖሩ አደረጋቸው።

4. አይሁዳውያን በባዕድ ገዢዎች እጅ ከነበሩበት ጊዜ ይበልጥ በነጻነት ውስጥ ሆነው በራሳቸው ወገኖች በነበሩበት ጊዜ ሥቃይ ተቀብለዋል።

ከውጪ ከሚመጣ ባላጋራ ይልቅ የውስጥ መለያየት የበለጠ ጉዳት አለው። የዚህ መለያየትና ቅራኔ መንሥኤው ሌላውን መስሎና ተስማምቶ ለመኖር መሞከር፤ ሥልጣን መፈለግና ነውረኛ ደርጊቶችን እየፈጸሙ መኖር ሲሆን ፍጻሜው ደግሞ ታላቅ ጭካኔ ሆነ።

5. እግዚአብሔር የራሱን ዕቅድና ዓላማዎች በተግባር ለመገለጽ ዓለማውያንና ባዕድ መንግሥታትን ሊጠቀምባቸው ይችላል። መጊ. 21 /22/:28ን፥ 74/75/:6-7ን፤ ዳን. 2:21ን 4:35ን፤ ምላሌ 21:1ንና 1 ጴጥ. 2:17ን ተመልከቱ።

የፋርስ መንግሥት

በኤርምያስ በተተነበየው መሠረት ሰባዎቹ ዓመታት ሲያበቁ አይሁዳውያን ከተግሪኩበት ወደ ሀገራቸው እንዲመለሱ ፈቀደላቸው።

ምክራቦች የእግዚአብሔርን ቃል የማጥኛ ግዕዝል መሆን የጀመሩት በዚህን ወቅት ነው።

የግሪክ መንግሥት

ብዙዎቹ አይሁዶች በእስክንድርያ እንዲሠፍሩ ነጻነት ተሰጣቸው፤ ብዙዎቹም ሄደው ሠፈሩ፤ በቶሎጂ ዘመን መንግሥትም በብዙ ሰዎች የታወቀው የግሪኩ ብሉይ ኪዳን እንዲተረጎም ተደረገ።

ሥውር የሆኑ አስተሳሰቦችን የመገለጽ ከፍተኛ ችሎታ ያለውና የወንጌልንም መልእክት ለማሠራጨት የተሰራበት የግሪክ ቋንቋ በብዙዎች ዘንድ ታዋቂነትን አገኘ።

የሮም መንግሥት

በሁከት ተሞልቶ ለነበረው ዓለም ሰላምን ማምጣት የቻለ መንግሥት ነው።

ወንጌልን ወደ ብዙ ሀገራት ለማዳረስ ያስቻለ ነጻና ቀላል የመጓጓዣ መንገድ አዘጋጀ።

በእሥራኤል ውስጥ ለነበሩት አይሁዳውያን የራሳቸውን መንግሥት እንዲመሠርቱ ከፍተኛ ዕድል ሰጣቸው።

6. ብዙ የሁከት ዓመታትን ማሳለፋቸውና እግዚአብሔርም ለብዙ ጊዜ መገለጽን ሳይሰጥ ዝም ግለቱ የብዙ አይሁዳውያን አስተሳሰብ የነፍስ መዋቲነት ወደ መመልከትና ወደፊት የሚመጣ አዲስ ዘመን በተስፋ ወደ መጠበቅ እንዲያዘነብል አደረገ። ይህም የሰዎችን ልብ ለክርስቶስ ምጽአትና ዳግመኛ ተመልሶ የሚመጣ መሆኑን ለሚገልጸው የተስፋ መልእክት ዝግጁ አደረገው።

ተጨማሪ መግለጫ

ዘመን አመልካች ሠንጠረዥ

ሀ/ የይሁዳ ህዝብ የባቢሎን ምርኮ መሆናቸው

ከክርስቶስ ልደት 539 ዓመታት በፊት ቂርስ ባቢሎንን ያዘ።

ለዚህ ወቅት ዳርዮስ የሚደን ንጉሥ ነበር።/

ለ/ የፋርስ መንግሥት ዘመን:-

ከክርስቶስ ልደት 538 ዓመታት በፊት ቴርስ አይሁዳውያን በዘሩባቢል መሪነት ወደ ሀገራቸው እንዲመለሱ ዓጥጆ አወጣ።

ከ530 - 522	የካምቢሰስ ዘመን መንግሥት
ከ522 - 486	ቀዳማዊ ዳርዩስ /ዓጥጁን ዳግመኛ አጸናው/ /ሐጌ ዘካርያስ/
ከ486 - 465	ዘርክሲስ /አሕቫዊርስ፥ አስቴር/
ከ465 - 424	አርጤክሰስ ቀዳማዊ ፅዝራ፥ ነህምያ፥ ግልክያስ
ከ424 - 423	ዳግማዊ ዘርክሲስ
ከ423 - 404	ዳግማዊ ዳርዩስ
ከ404 - 358	ዳግማዊ አርጤክሰስ
ከ358 - 338	ዛልሳዊ አርጤክሰስ
ከ338 - 336	አርሰስ
ከ336 - 331	ዛልሳዊ ዳርዩስ /እሥራኤል በግሪኮች ተያዘች/

ሐ/ የግሪክ መንግሥት ዘመን

336 -	1. ታላቁ እስክንድር	3. የቶሎሚ ነጋሢ ዘር /ግብጽ/
323 -	2. የእክንድር ወራሾች	
323 - 283	ቀዳማዊ ቶሎሚ	
283 - 246	ዳግማዊ ቶሎሚ	
246 - 221	ዛልሳዊ ቶሎሚ	
221 - 203	አራተኛው ቶሎሚ	
203 - 181	አምስተኛው ቶሎሚ /የእሥራኤል በሴሎሲድ እጅ መውደት/ ከክርስቶስ ልደት 198 ዓመታት በፊት	
	4. የሴሎሲድ ነጋሢ ዘር /ሶርያ/	
312 - 223	ቀዳማዊ ሴሎውክስ፥ ቀዳማዊ አንቲዩክስ፥ ዳግማዊ አንቲዩክስ፥ ዳግማዊ ሴሎውክስና ዛልሳዊ ሴሎውክስ/	
223 - 187	ታላቁና ዛልሳዊው አንቲዩክስ፥ የእሥራኤል መያዝ ከክርስቶስ ልደት 198 ዓመታት በፊት/	
187 - 175	አራተኛው ሴሎውክስ	
175 - 163	አራተኛው አንቲዩክስ፥	

/ኢ.ኢ.ፋ.ነስ/ /የቤተ መቅደሱ መርከስ ከክርስቶስ ልደት 1

67 ዓመታት በፊት/

163 - 162	አምስተኛው አንቲቶክስ /የቤተ መቅደሱ አንደገና አገልግሎት መጀመር ከክርስቶስ ልደት 64 ዓመታት በፊት/
162 - 150	ቀዳማዊ ዲጌትሪየስ
150 - 145	እስክንድር ባለስ /አይሁዳውያን እንደገና ነጻነት አገኙ/ 5. የነስጥንያን ነጋሚ ዘር /አህይዳውያን መታብያን/
166 - 160	ይሁዳ
160 - 142	የናታን
142 - 134	ስምአን
134 - 104	ዮሐንስ ሂርታክስ /አይሁዳውያን ፍጹም ነጻ ወጡ/
104 - 103	ቀዳማዊ አርስቶቡለስ
103 - 76	እስክንድር /ንጉሥና ሊቀ ካህን የሚል ግዕረግ ነበረው/
76 - 67	እስንድራ
66 - 63	ዳግማዊ አርስቶቡለስ።

መ/ የርም መንግሥት ዘመን

1. ርም በወኪሉ መንግሥታት ሌሎችን ሀገራት ትገዛ የነበረበት የታላቁ ፖምፔይ ዘመን መንግሥት፡-

ከክርስቶስ ልደት ከ64 - 63 ዓመታት በፊት

63 - 43 ሂርታክስ ዳግማዊና እንቲፔተር

41 - 4 ታላቁ ሄሮድስ /የነገሠው ከክርስቶስ ልደት 40 ዓመታት በፊት ጀምሮ ነው/

ከክርስቶስ ልደት 4 ዓመታት እስከ 6 ዓመተ ምሕረት

አርኬላዎስ - ከክርስቶስ ልደት 4 ዓመታት በፊት እስከ 6 ዓ.ም፤ ሄሮድስ አንቲጳስ - ከክርስቶስ ልደት 4 ዓመታት በፊት እስከ 39 ዓ.ም አውግስጦስ ከክርስቶስ ልደት ከ31 - 14 ዓመታት በፊት ፊልጶስ 34 ዓ.ም

2. የርም መንግሥት አውራጃዎች

6 ዓ.ም አስተዳዳሪዎች 1. ኮፖሊየስ 6 ዓ.ም ዲንጤናዊው ዲላሞስ ከ26-36 ዓ.ም በእርሱ ዘመን የክርስቶስ ስትላትና ትንግሥ ሆነ/

ጢባርዩስ 14 - 37

ቃሊጉላ 37 - 41

ቀላውደዎስ 41 - 54

3. እንደገና የአይሁዳውያን መንግሥት መመሥረት

ቀዳማዊ አገሪጳ /ሄሮድስ አገሪጳ/ ሁለተኛው የአስተዳዳሪዎች ዘመን

1. ፋዲስ

2. ጢባርዩስ እስክንድር

3. ኩግነስ

52 ዓ.ም 4. ፊሊክስ፣ ግርክስ አንቶኒየስ /ከባርነት ነጻ የወጣው/

60 ዓ.ም 5. ፊስጦስ፣ ፐርሲየስ /ሲካሪ፣ የሐሰት ነቢያት/ ዳግማዊ አገሪጳ

62 - 64 6. አልቢኒስ

64 - 66 7. ፍሎረስ

66 የአይሁዳውያን ዓመጽ ከ66-70 ዓ.ም ጋልባ፣ አቶ፣ ቪቴሊየስ 69 ቪስፖስያን

70 ቴቶ /የኢየሩሳሌም መፈራረስ /ቪስፖሲያን 69-79 ቴቶ 79-81

130 ሁለተኛው የአይሁዳውያን ዓመፅ 130 ዓ.ም ዶጂታን 81 - 96

በርኮቼባና ረቢ /መምህር/ አኪባ

ኔርቫ 96 - 98

ትረጅን 98 - 117

ሃድሪያን 117 - 138

የቃላት መፍቻ

ሓሰሞን - የ አይሁዳውያንን ዓመፅ የመራው ቤተ ሰብ ስም፤ ትምህርት 6 ተመልከቱ።

ሃድሪያን - የሮም ንጉሥ የነበረ ሰው፤ ትምህርት 12ንና 40ን ተመልከቱ።

ሂለል - ዝ ነኛ የነበረ የአይሁድ ረቢ ወይም መምህር፤ ትምህርት 16ን ተመልከቱ።

ሂርካኒስ /ሂርቃነስ/ - የሐንስ ሂርቃነስ የተባለው ሰው ሊቀካህንና አይሁዳውያን ከሆኑት የዓመጽ መሪዎች አንዱ ነበር፤ ትምህርት 8 እና 9ን ተመልከቱ።

ሄሌኒስት - የግሪክውያንን ባሕልና የአኗኗር መንገድ የሚከተል አይሁዳዊ ትምህርት
14

ሄሮጌስ - የግሪክ አግልክት መልእክተኛ በላቲን

/ሄሮጌን/ ሚሪኩሪየስ፡ ትምህርት 28ን ተመልከቱ።

ሄሮድስ - በትምህርት 11 ውስጥ ያለውን ሠንጠረዥ ተመልከቱ

የሄሮድስ - የአይሁድ ሕዝብ አንደኛው የፖለቲካ ቡድን፤

ወገኖች ትምህርት 20።

ሄሮዶቱስ - ግሪካዊ የታሪክ ጸሐፊ፤ ትምህርት 27 ተመልከቱ።

ሄናክ መጽሐፈ - ከትንቢት ዳንኤል ሌላ ታዋቂነትን ያገኘ ትንቢታዊ መገለጽ የሚገኝበት
መጽሐፍ፤ ትምህርት 3 ተመልከቱ።

ሕይወታዊነት - በግንኛውም ነገር ውስጥ ሊደሰት የሚችል መንፈስ

አለ /አኒሚዝም/ አለ የሚል እምነት ያለበት ትምህርት፤ ትምህርት 39።

ሆሚር - ታሪካዊ ግጥሞች ይጽፍ የነበረ ግሪካዊ ደራሲ፤ ትምህርት 27።

ሊውሲፐስ - የግሪክ ሳይንቲስት፤ ትምህርት 29 ተመልከቱ።

ላቲን - የሮም መንግሥት ይሠራበት የነበረ ቋንቋ፤ ትምህርት 16።

ሌዋውያን - በቤተ መቅደስ ውስጥ ያገለገሉ የነበሩ የሌዊ ነገድ ሰዎች፤ ትምህርት 19።

መሢሕ - አይሁድ በተስፋ ሲጠብቁት የነበረውና በግሪክ ክርስቶስ ተብሎ የተጠራው
ንጉሥ፤ ትምህርት 2 ተመልከቱ።

መታብያን - የአይሁድን ዓመፅ የመሩ አባሎች የነበሩበት የፖለቲካ ቡድን፤ ትምህርት
8 ተመልከቱ።

መበተን - የአይሁድ ሕዝብ በምርኮ መሄድ፤ ትምህርት 13።

የመታደስ በዓል - ትምህርት 25 ተመልከቱ።

መቶ አለቃ - ከ100 - 120 የሚደርሱ ወታደሮችን የሚመራ ሮግዊ አዛዥ፡ - ትምህርት
37 ተመልከቱ።

የመጨረሻ ነገሮች ትምህርት /ኤስካቶሎጂ/ - በዘመን መጨረሻ ስለሚፈጸሙ ነገሮች
የሚናገር መሠረታዊ ትምህርተ እምነት

ሚሽና - በኋላ በመጽሐፍ የተጻፈ አይሁዳውያን ቢቃላቸው ያጠኑት የነበረ ሕግ፤
ትምህርት 14።

ሚንደር - የድራግ ደራሲ የነበረ የግሪክ ጸሐፊ፤ ትምህርት 27።

ግርያምኒ - የታላቁ ሄርድስ ጧስት፤ ትምህርት 10።

ግታትያስ - የመቃብያን ዓመፅ የጀመረው አይሁዳዊ ካህን፤ ትምህርት 8።

ግይቶሎጂ - ስለ አግልክት የሚነገር አፈ-ታሪክ።

ምኩራብ - አይሁዳውያን የሚያመልኩበት ቤት፤ ትምህርት 18።

ሰሎሜ እስክንድራ - የሚቼ የጀናይ እስክንድር ጧስት የነበረች፤ ትምህርት 9።

ሰግርያውያን - የአይሁዳውያንና አሶርያውያን ወደ ሰግርያ ያመጧቸው ሰፋሪዎች ቅይጥ የሆኑ ወገኖች፤ ትምህርት 13 ተመልከቱ።

ሰንበት - ቅዳሜ - በየሳምንቱ አይሁድ የሚያከብሩት የዕረፍት ቀን፤ ትምህርት 20።

ሰዱቃውያን - በእሥራኤል ውስጥ የነበሩ የአንድ ሃይማኖት ተከታዮች፤ ትምህርት 21።

ሱሳ - የፋርስ መንግሥት ዋና ከተማ፤ ትምህርት 25።

ሳንሄድሪን - የአይሁዳውያን ከፍተኛ የፍርድ ሸንጎ፤ ትምህርት 17።

ሳፎክላስ - የግሪካዊ የድራማ ደራሲ፤ ትምህርት 27።

ሌሎሲያ - የሶርያ አንጾኪያ የባሕር ወደብ፤ የሐዋ. 13።

ሌፕቶጊያንት - የብሉይ ኪዳን የግሪክ ትርጉም።

ስምአን ሃስጥን - በመቃብያን ዓመፅ ጊዜ የነበረ ካህን፤ ትምህርት 8።

ስቶደክስና ስቶደሲዝም - ስለ ኢስጦኢኮች የተሰጠውን ገለጻ ተመልከቱ።

ሶቅራጥስ - ግሪካዊ ፈላስፋ፤ ትምህርት 29።

ሻግይ - ዝነኛ የነበረ የአይሁድ መምህር /ረቢ/፤ ትምህርት 18።

ቀላውዴዎስ - የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 34 ተመልከቱ። /ገላውዴዎስ/

ቀናተኞች - በገሊላው ይሁዳ የተመሠረተ የአይሁዳውያን ቡድን፤ ትምህርት 20።

ቲሮስ - የፋርስ ንጉሥ፤ ትምህርት 4 ተመልከቱ።

በርኮቼባ - የአይሁድ ረቢ /መምህር/፤ ትምህርት 12።

ቡድሃ - ቡድሂዝም እየተባለ የሚጠራው ሃይማኖት በሕንድ የመሠረተ ሰው።

ቤተ መቅደስ - በኢየሩሳሌም የነበረው የአይሁዶች ግምለኪያ ቤት፤ ትምህርት 19 ተመልከቱ።

ቪልጊት - ወደ ላቲን የተተረጎመው መጽሐፍ ቅዱስ፤ ትምህርት 16 ተመልከቱ።

ቪቴሊየስ - የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 36 ተመልከቱ።

፪ስፖሲያን - በኋላ ንጉሥ የሆነ የሮም ጄኔራል፤ ትምህርት 36 ተመልክቱ።

ቲቶ - በ70 ዓ.ም ኢየሩሳሌምን በቁጥጥሩ ሥር ያደረገው የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 36 ና 41 ን ተመልክቱ።

ታላሳ - የግሪክ ፈላስፋ፤ ትምህርት 29።

ታልሙድ - ስለ አይሁድ ሃይማኖት ሕጎች የሚያትቱ ጽሑፎችና ግብራሪያዎች ስብስብ።

ታይካይዲደስ - ግሪካዊ የታሪክ ጸሐፊ፤ ትምህርት 27 ተመልክቱ።

ትንቢታዊ መገለጽ /አፖካሊፕቲክ/ - ስለ መጨረሻው ዘመን የሚናገር ልዩ ዓይነት ጽሑፍ።

ቶሎሚ - ግብጽ ውስጥ ሆነው ሶርያንና እሥራኤልን ሲቆጣጠሩ የነበሩ ግሪካውያን የሆነ ገዢ ቤተሰብ፤ ትምህርት 6 ተመልክቱ።

ቶራ - ብሔረ-አሪት፡- አምስቱ በሙሴ የተጻፈ የአሪት መጻሕፍት።

ኔሮ - የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 35 ተመልክቱ።

የንጉሥ መንግሥት - አንድ ንጉሥ ብቻ የበላይ ሆኖ የሚገዛበት አስተዳደር።

አልሲመስ - የአይሁድ ሊቀ ካህን፤ ትምህርት 8።

አረማይክ - ከዕብራይስጥ ጋር የተረበ ግንኙነት ያለው ሴማዊ ቋንቋ፤ ትምህርት 16 ን ተመልክቱ።

አርስቶቡላስ - የሰሎሜ አሌክሳንደር ወንድ ልጅ፤ ትምህርት 9።

አርስቶታል - የግሪክ ፈላስፋ፤ ትምህርት 30 ተመልክቱ።

አርጤምስ - ስሙ ኢሊያድ በተባለው ታሪክ ውስጥ የተጠቀሰ የግሪክ ተዋጊ፤ ትምህርት 27።

አቶኒ - የግሪክ ጣኦት

አቴና /አቴንስ/ - በግሪክ ውስጥ የነበረች ነጻ መንግሥት፤ ትምህርት 37።

አኒሚዝም - ስለ ሕይወታዊነት የተሰጠውን ገለጻ ተመልክቱ።

አንቲዩክስ - ከሴሎሲድ ነጋሚ ዘር ለነገሡት 13 ሰዎች ተሰጥቶ የነበረ ስም፤ ትምህርት 7 ተመልክቱ።

አንቲፔተር - በእሥራኤል ውስጥ ለነበረው ሊቀ ካህን ያገለገል የነበረ የኤዶምያስ ስሙ፤ ትምህርት 10 ተመልክቱ።

አኪባ - የአይሁድ መምህር፤ ትምህርት 12 ተመልክቱ።

አካደሚክስ - አንድ ዓይነት የፍልስፍና ትምህርት ይሰጥበት የነበረ ትምህርት ቤት፤ ትምህርት 31»

አዋልድ /አፓክሪፋ/ - ስማቸው በብሉይ ኪዳን መጻሕፍት ዝርዝር ውስጥ ያልተገኘ በሁለቱ ኪዳናት መሃከል በነበረው ዘመን የተጻፈ 14 መጻሕፍት»

አፖሎ - የግሪክ ጣኦት፤ ትምህርት 28 ተመልከቱ»

አፓካሊፕቲክ - ስለ ትንቢታዊ መገለጽ የተሰጠውን መገለጫ ተመልከቱ»

ኤሊያድ በግጥም የተጻፈ የግሪክ ታሪክ፤ ትምህርት 27»

ኢመዋቲነት /ኢዋርታሊቲ/ - ዘላለማዊ ሕይወት፤ የግያክትም ሕልውና፤ ከሞት በኋላ ያለ ሕይወት»

ኢስመኢኮች - አንድ ዓይነት ፍልስፍና የነበራቸው ግሪኮች፤ ትምህርት 31 ተመልከቱ»

ኤሰናውያን - በክርስቶስ ጊዜ በፓለሲቲና የነበሩ አይሁድ፤ ትምህርት 22»

ኤዶምያስ - ከኪብርን በስተደቡብ ወደሚገኘው ምዕራባዊ የእሥራኤል ክፍል የሸሹት ኤዶማውያን በግሪክ ኤዱሚያ ተብለው ተጠሩ» ሕዝቡ ጥራት ያላቸውና ያልተቀየሩ አይሁዳውያን አልነበሩም፤ ቢሆንም እንዲገረዙና ሌሎችን የአይሁድ ባሕሎች እንዲከተሉ ተገድደው ነገር፤ አይሁዶችም እነርሱን ይንቋቸው ነበር። ታላቁ ሄሮድስ የኢዶምያስ ሰው ነበር»

ኤዶማውያን ኢየሩሳሌምን በመውረሩ ድርጊት ተካፋይ ሆነው ነበር»

ኤኢፋነስ - «የተገለጸ አምላክ» ግለት ነው፤ ትምህርት 7 ተመልከቱ»

ኤፊቆርስ /ኤፒኩሪየንስ/ - ኢፒኩሪስ በተባለ ሰው የተጀመረ ፍልስፍና ተከታዮች፤ ትምህርት 31 ተመልከቱ»

ዕብራይስጥ - ብሉይ ኪዳን በመጀመሪያ የተጻፈበት ቋንቋ፤ ትምህርት 16 ተመልከቱ»

እስክንድር - /ታላቁ/ ፋርስን ያሸነፈና የግሪክን ባህል እስከ አውሮፓና ሕንድ ድረስ ያስፋፋ ሰው፤ ትምህርት 6»

የ ኦርት ቀን - ትምህርት 24 ተመልከቱ»

ኦሎምፒክ - በግሪክ ይካሄዱ የነበሩ የአትሌቲክ ውድድሮች፤ ትምህርት 32 ተመልከቱ»

ኦሊጋርኪ - ሥልጣን በጥቂቶች እጅ የሆነበት መንግሥት

ኦቶስ - የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 36 ተመልከቱ»

ኦንስተስ አክቲቫንስ - የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 34 ተመልከቱ»

ካምቢሰስ - የፋርስ ንጉሥ፤ ትምህርት 4 ተመልከቱ»

ካሲዲም - ቅዱሳን፤ ትምህርት 9 ተመልከቱ»

ካናን - በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የሚገኙ መጻሕፍት ዝርዝር፤ ትምህርት 37 ተመልከቱ።

ኮፓኒየስ - የመጀመሪያው ሮግዊ የይሁዳ አስተዳዳሪ፤ ትምህርት 11 ተመልከቱ።

ኮንፊዩሽስ - የቻይና ፋላስፋ፤ ትምህርት 5 ተመልከቱ።

ኩምራን - በሙት ባሕር አካባቢ የነበረ የአይሁድ ህብረተሰብ፤ ትምህርት 20 ተመልከቱ። የሙት ባሕር ብራናዎች የተገኙት በዚህ አካባቢ ነው።

ዙሩባቤል - 50000 አይሁዳውያን በዙሩባቤል መሪነት ከባቢሎን ምርኮ ተመለሱ፤ በኢየሩሳሌም የነበረውን ቤተ መቅደስ እንደገና ሠሩ። ዕዝራ 5፤ ዘካ. 4 ተመልከቱ።

ዘርክሲስ - /በአግርኛው መጽሐፍ ቅዱስ አርጤክስስ ተብሎ ተጠርቷል/ አሕሻዊርስ እየተባለ ይጠራ የነበረው የፋርስ ንጉሥ ነው፤ ዳን. 9፤ 1፤ አስቲር 1፤ 1 ተመልከቱ።

ዘውስ - የግሪክ ጣኦት፤ ትምህርት 28 ተመልከቱ።

ዘና - የኢስሎኢኮችን ትምህርት በመጀመሪያ የመሠረተው ሰው፤ ትምህርት 31 ተመልከቱ።

ይሁዳ መቃብያን ስሙ (መዶሻ) የሚል ትርጉም አለው፤ የመቃብያን መሪ ነበር፤ ትምህርት 8 ተመልከቱ።

ዮናታን ሃስሞን - የመቃብያን ዓመፅ መሪ፤ ትምህርት 8 ተመልከቱ።

ዲሞክሪተስ - የግሪክ ሳይንቲስት፤ ትምህርት 29።

ዲያሌክቲክ - በጥያቄና በመልስ የመወያየት ጥበብ።

ዲዳክቲክ - አንዱ የሌላውን ትምህርት ሳይነካ መግለጫ እየሰጠ የሚያስተምርበት መንገድ።

የዳስ በዓል - ትምህርት 25 ን ተመልከቱ።

ዳርዩስ - የፋርስ ንጉሥ፤ ትምህርት 4 ን ተመልከቱ።

ዶሚታን - የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 36 ን ተመልከቱ።

ጀናይ እስክንድር - የአይሁድ ዓመፅ መሪ፤ ትምህርት 9።

ገግልያል - ሐዋርያው ጳውሎስን ያስተግረ የአይሁድ መምህር፤ ትምህርት 18 ን ተመልከቱ። ጋልዩ - ጳውሎስ በቆርንቶስ በነበረበት ወቅት አካይያን እንዲገዛ በሮም መንግሥት

ተሾሞ የነበረው አገረ ገዢ /ጎርኮንስል/ ትምህርት 37ና 40ን ተመልከቱ።

ጋልባ - የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 36 ተመልከቱ።

ጋይዩስ ቃሊጉላ - የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 35ን ተመልከቱ።

ጢባርዩስ - የሮም ንጉሥ፤ ትምህርት 23ን ተመልከቱ።

ጳንጠቆስጤ - ትምህርት 23ን ተመልከቱ።

ጳርቴ - በትምህርት 6 የተሰጠውን የፓርቴን አካባቢ ካርታ ተመልከቱ።

ጳንጤናዊው ጲላሙስ - በይሁዳ የነበረ ኢጣሊያዊ አስተዳዳሪ፤ ትምህርት 11ን ተመልከቱ።

ጸሐፊት - ብሉይ ኪዳንን እየገለጡ ይጽፋሉና ይተረጉሙ የነበሩ አይሁዳውያን፤ ትምህርት 21 ተመልከቱ።

የጽዮን ተራራ፡- ቤተ መቅደሱ የተሠራበት ላይኛው የኢየሩሳሌም ክፍል።

ፈረሳውያን - ትምህርት 22ን ተመልከቱ።

ፋሪም - በአስቴር ጊዜ ሐማ ከጠነሰሰባቸው ሴራ መዳናቸውን ለማስታወስ አይሁድ ያከብሩት የነበረ በዓል።

ፈሊክስ - በእሥራኤል ውስጥ የነበረ ሮማዊ አስተዳዳሪ፤ ትምህርት 37ን ተመልከቱ።

ፊሉ - አይሁዳዊ ፈላስፋ፤ ትምህርት 2ን ተመልከቱ።

ፋሲካ - ትምህርት 23ን ተመልከቱ።

ፋርስ - በአሁኑ ጊዜ ኢራን ተብላ የምትጠራው ሀገር።

ፍልስፍና - ቃሉ «የጥበብ ፍቅር» የሚል ትርጉም አለው፤ በአሁኑ ጊዜ ሲሠራበት ግን የሚያመለክተው የምርምርን ሳይንስ ነው።

ፕላቶ - የግሪክ ፍላስፋ፤ ትምህርት 27ና 30ን ተመልከቱ።

ፕሮኪዩሬተር - ወታደሮች ይገኝበት የነበረ የሮም አውራጃ ገዢ፤ ይህ ገዢ ወታደሮቹን ከሚያዘው አለቃ በታች ነበር።

ፕሮኮንሰል - ቋሚ የጦር ጋይል የግያስፈልገው የሮም አውራጃ ገዢ።

ፖምፔይ - ከክርስቶስ ልደት 63 ዓመታት በፊት ኢየሩሳሌምን በቁጥጥሩ ሥር ያደረገ የሮም የጦር አዛዥ፤ ትምህርት 10 ተመልከቱ።